

Vet skolelever mer om Stalins skräckvälde idag än tidigare?

En kvalitativ läromedelsanalys om hur beskrivningar
av Stalins terror förändrats i svenska läroböcker i
historia från 1950- talet till idag

Jakob Ekblom

Examensarbete

Ämne: Historia

Handledare: Hans Hägerdal

Examinator: Magnus Persson

Termin: HT14

Nivå: Grundnivå

Kurskod: 2HIÄ2E

Abstract

Do pupils know more about Stalin's terror today than before? A qualitative study on how the descriptions of Stalin's terror changed in Swedish history textbooks from the 1950s until today.

The purpose of this essay is to examine whether the descriptions of Stalin's terror in history textbooks for high school changed from the 1950s until the 2010s. Since previous research shows that textbook content is influenced from different directions and that it dominates in teaching, therefore I want to find out what similarities and differences that exist in the textbooks. The survey is based on a qualitative approach because I want to have a profound picture of the descriptions of Stalin's terror. The results of the survey show that the number of casualties and the descriptions on the famine has changed over time. Furthermore, textbooks also found it difficult to distinguish between terror, politics and ideology. The analysis of the results linked to the theoretical bases, historical consciousness model and history didactic model. The analysis shows that the result always ends up in historical consciousness as the basis for reproducing change and continuity, but in some cases the result has also been connected with historical consciousness of identity formation. In the history didactic model, the result has fallen into the material history teaching subcategories, objective, purpose and classically purpose.

Keywords: History, Facing History Textbook, Stalin, Stalinism

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1 Motivering av valt uppsatsämne	4
1.2 Syfte	4
1.3 Frågeställning	5
1.4 Avgränsningar/Material	5
1.5 Disposition	5
1.6 Metod	5
2. Teoretisk utgångspunkt	7
3. Bakgrund	10
3.1 Stalins utrensningar	10
3.2 Statens roll.....	12
4. Tidigare forskning	13
5. Resultat/Analys	16
5.1 Förklaringar och förloppsbeskrivningar om Stalins terror.....	16
5.1.1 50-talets förklaringar och beskrivningar	16
5.1.2 60-talets förklaringar och beskrivningar	18
5.1.3 70-talets förklaringar och beskrivningar	21
5.1.4 80-talets förklaringar och beskrivningar	25
5.1.5 90-talets förklaringar och beskrivningar	27
5.1.6 00-talets förklaringar och beskrivningar	32
5.1.7 10-talets förklaringar och beskrivningar	35
5.1.8 Sammanfattningsvis	38
5.2 Vilken kontext tas Stalins utrensningar upp.....	39
5.3 Likheter och skillnader mellan decennierna.....	42
6. Slutsatser	47
7. Käll- och litteraturförteckning.....	49

7.1 Källor.....	49
7.2 Litteratur.....	50
7.3 Övrig litteratur.....	52

1. Inledning

1.1 Motivering av valt uppsatsämne

Jag vill med denna studie undersöka hur Stalins terror tas upp och om de skiljer sig i beskrivningarna från läroböcker i historia för gymnasiet från 50-talet fram tills 2010-talet. Enligt min uppfattning finns det flera intressanta faktorer som kan ha påverkat att lärobokens innehåll har ändrats över tid.

En faktor är att västvärlden har efter andra världskriget slut varit oroliga över kommunismens spridning i världen. Under hela kalla kriget fram till 1991 var det en fientlig stämning mellan västvärlden och det kommunistiskt styrda Sovjetunionen.¹ Eftersom vi i Sverige tillhör västvärlden är vi därför påverkade av västvärldens värderingar. Det blir därför en intressant aspekt att undersöka om läroboken försöker skildra en negativ bild av det kommunistiska Sovjetunionen. Forskning har visat att författare till läroböcker har blivit påverkade i sitt skrivande efter statliga anvisningar. Staten gör det för att de vill bevara sin maktposition genom att forma elevers världsbilder och identiteter.²

En annan faktor är att Ryssland idag är ett mer öppet land än vad det varit tidigare under 1900-talet. Tidigare var det ett stängt land med strikt diktatur som bland annat förbjöd yttrandefrihet och fri turism. Det öppnare Ryssland har lett till ett mer demokratiskt land och vi vet mer om landet och dess historia.³ Det vore därför intressant att undersöka huruvida läroböckerna har utvecklats eftersom fakta om Sovjetunionens historia och kommunistiska regimer har ökat successivt med åren, borde det därför finnas en viss utveckling att följa.

1.2 Syfte

Syftet med examensarbetet är att undersöka vilka förklaringar och förloppsbeskrivningar som ges till Stalins terror i läromedlen i historia för gymnasiet över 6 decennium med början från 1950-talet. I vilket sammanhang tas Stalins terror upp i läromedlen? Syftet med detta är att senare kunna jämföra vilka likheter och skillnader som finns i läroböckerna över tid

---

¹ Adams, Simon & Hart-Davis, Adam, *Världshistorien: mänskligheten genom tiderna : rikt illustrerad med över 2000 bilder*, Tukan, Askim, 2011, s 406-407

² Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011. S 26,30,45

³ Regeringen, Sveriges förbindelser med Ryssland, (2015-02-04) <http://www.regeringen.se/sb/d/5472/a/43790>

1.3 Frågeställning

- Vilka förklaringar och förloppsbeskrivningar ges till Stalins terror i läromedlen i historia för gymnasiet över 6 decennium med början från 1950-talet?
- I vilket sammanhang tas Stalins terror upp?
- Vilka likheter och skillnader finns i läroböckerna?

1.4 Avgränsningar/Material

Jag har valt att granska tre läromedlen i historia för gymnasiet under varje decennium, färre böcker skulle leda till att resultatet tenderar att bli slumpmässiga. Jag anser att tre läroböcker är tillräckligt för att kunna dra slutsatser och få en mer generell bild av läroböcker under varje decennium. Givetvis hade fler böcker kunnat analyseras, men på grund av begränsad tid så har jag begränsat stoffet till tre läroböcker per årtionde.

1.5 Disposition

Undersökningen kommer efter redogörelsen av teoretisk utgångspunkt, tidigare forskning och bakgrund redovisa undersökningens resultat och analysera det. I analysen kommer de viktigaste resultaten från undersökningen att lyftas fram och ställas i relation till tidigare forskning och de teoretiska utgångspunkterna. I det sista avsnittet kommer jag att skriva en slutsats där de viktigaste svaren från undersökningen kommer att lyftas fram och diskuteras efter mina egna tankar. Slutligen kommer jag att ge förslag till vidare forskning.

1.6 Metod

Vid val av metod ska man ställa forskningsproblemet i relation till vilken metod som är mest lämpad för att få svara på sin undersökning. En kvalitativ metod öppnar upp för fler tolkningsmöjligheter och är mer öppen för mångtydig empiri.⁴ Bryman anser att den kvalitativa metoden är bäst lämpad när man vill ha en djupgående bild av det som ska studeras.⁵

Jag valde därför att använda mig av en kvalitativ textanalys som metod eftersom jag vill granska och analysera läromedel. Nackdelen med denna metod är att forskningen vilar sig på fallstudier som gör det svårt att generalisera resultaten.⁶ Jag var medveten om detta, men jag

---

⁴ Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj, *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, 2., [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2008, s 17-19

⁵ Bryman, Alan, *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*, Studentlitteratur, Lund, 1997, s 58

⁶ Bryman, s, 111

ansåg att jag var tvungen att använda mig utav denna metod för att kunna få svar på min undersökning.

En kvalitativ textanalys handlar om att analysera texter där fokus ligger på att försöka förstå sig på hur textinnehåll framställs i olika medier. Denna metod låter forskaren skapa sig kunskap om texternas innebörder utifrån studiens syfte och frågeställning. Metoden har följt en lång historisk tradition kallad hermeneutik, som betyder tolka, utlägga och förklara. Hermeneutiken handlar om att läsa, förstå och försöka skapa mening ur texter, antingen hur läsaren tolkar texten eller författarens avsikt med texten.⁷

Fejes och Thornberg presenterar tre analytiska dimensioner som kan användas vid en tolkning av en text. Jag använde mig av deras så kallade tredje dimension, som handlar om att försöka förstå vad läroböckers texter säger om det omgivande samhället och den kultur som texten producerats i. Vi tittar då efter hur ett samhälle, socialt och ekonomiskt sett är organiserat och vilka politiska maktstrukturer som uttrycks genom texterna.⁸

Förutom textanalys metoden används även en kvalitativ komparativ metod i undersökningen. Kjeldstadli menar att en komparativ metod används då forskaren jämför minst två olika texter med varandra. Denna metod används främst vid jämförelse av beskrivningar, då man oftast jämför vad som skiljer texterna åt.⁹

---

⁷ Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009, s 136-138

⁸ Ibid, s 139-140

⁹ Kjeldstadli, Knut, *Det förflutna är inte vad det en gång var*, Studentlitteratur, Lund, 1998, s 251-254

2. Teoretisk utgångspunkt

I denna del presenteras de teoretiska utgångspunkterna som används i studien. De teoretiska utgångspunkterna är Niklas Ammerts historiemedvetande modell och Sven Södring Jensens historiedidaktiska modell. De teoretiska utgångspunkterna är en viktig del av undersökningen eftersom teorierna hjälper mig att tolka resultatet. Teorierna ska hjälpa mig att kategorisera resultatet utifrån deras på förhand givna ståndpunkter, det leder till att jag sedan kan dra slutsatser med mer belägg om hur läroböckerna är skrivna.

Ammert förklarar att historiemedvetande innefattar tolkningen av det förflutna, förståelsen för nutiden och perspektiv på framtiden. Ett historiemedvetande ger människan erfarenheter av det förflutna och vilka förväntningar som komma skall. Detta tidsperspektiv växlar ständigt eftersom nutid blir sekunder senare historia och framtid blir inom sekunder nutid.¹⁰

Ammert har i sin modell kategoriserat historiemedvetande i dessa tre kategorier;

- Historiemedvetande som grund för identitetsbildning
- Historiemedvetande som tolkningsram
- Historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet.

I historiemedvetande som identitetsbildning jämförs sin egen kultur i relation till en annan kultur. Det innebär att andra människors seder och traditioner inte alltid passar med den svenska modellen.¹¹ Läroböcker som blir kopplade mot denna punkt har jämfört det som skedde under Stalins tid med västvärlden. Läroböcker som hamnar i denna punkt har delat upp Sovjetunionen som ”de” och västvärlden som ”vi”.

Historiemedvetande som tolkningsram söker efter **värderingar** och principer som styr människans agerande. Detta ses som grunden för förståelsen av relationen mellan människor.¹²

I denna punkt kopplas läroböcker som har lagt störst fokus på att förklara vad det är som styr Stalins i sitt tänkande och handlande. Läroböckerna ska ge oss en djupgående förståelse kring varför han gjorde som han gjorde.

I den tredje kategorin för historiemedvetande, söker vi efter förändringar som sker och förståelsen av händelser, förlopp och kontinuitet. I denna kategori är berättelsen viktig i

---

¹⁰ Ammert, ”Finns då (och) nu (och) sedan?”, i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2., [uppdaterade och bearbetade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009, s 299-301

¹¹ Ibid, s 303

¹² Ibid, s 304

sammanhanget.¹³ Läroböcker som kopplas till denna punkt har fokuserat på att skildra en bild av vad det är som har hänt under Stalins tid och vilka förändringar det är som sker och vad det leder till.

Sven Södring Jensen har i sin historieundervisningsteori delat in historieundervisningen efter följande tre kategorier;

- Den materiella
- Den formella
- Den kategoriella

Den materiella historieundervisningen utgår ifrån undervisningsstoffet och har i främsta syfte att förmedla detta stoff till eleverna.¹⁴

Den materiella historieundervisningen har Jensen delat upp i två underkategorier. Det gör han för att lärare kan ha olika syften med sin materiella undervisning.

Den ena typen är ett objektivt syfte som handlar om att undervisningen fokuserar på det sakliga och värderingsfria. I denna underkategori ska spekulationer och teorier undvikas. Läroböcker som kopplas till denna punkt har i sin beskrivning om Stalin varit opartisk och innehåller inga egna tankar eller uppfattningar.

Den andra typen nämner Jensen som klassiskt syfte. Ett klassiskt syfte handlar enligt Jensen om att läraren bedriver en undervisning med mål att stärka den nationella sammanhållningen.¹⁵ Hit kopplas läroböcker som tenderar att skildra en negativ bild av Stalins tid för att sammanhållningen i Sverige ska stärkas.

Den andra huvudkategorin, den formella historieundervisningsteorin, tar sin utgångspunkt i vad eleven behöver för att fungera i samhället till skillnad mot den materiella som utgår från stoffet. Eleven ska i denna teori arbeta källkritiskt och analytiskt för att utveckla sin kritiska förmåga. I den undervisningsteorin blir därför kunskapsteoretiska och metodologiska problem viktiga.¹⁶ Läroböcker som kopplas till denna punkt har i sin text oarbetade källor som eleverna själva ska bearbeta och analysera.

---

¹³ Karlsson, s 305

¹⁴ Södring Jensen, Sven, *Historieundervisningsteori*, Christian Ejlers' Forlag, København, 1978, s 11

¹⁵ Södring Jensen, s 11, 67

¹⁶ Södring Jensen 79

Den sista huvudgruppen är den kategoriella historieundervisningsteorin. Den här teorin utgår från att eleven är målet med undervisningen. Teorin fokuserar på att ge eleven förståelsen av samhällets förändringsprocesser genom engagemang och reflektion fast med en teoretisk medvetenhet.¹⁷ Hit kopplas läroböcker som i sin text gör att eleverna får chans till att reflektera med en teoretisk insikt om varför samhället förändras.

---

¹⁷ Sodrings Jensen, s 103

3. Bakgrund

3.1 Stalins utrensningar

Kommunisten och diktatorn Josef Stalin tog makten efter Vladimir Lenins död i början på 1920-talet. När Stalin kom till makten var det en mer stabil ekonomisk och politisk situation än under tidigare år. Det gjorde det möjligt för Stalin att starta ett krig mot bondeklassen.

Stalin tvingade igenom en social och ekonomisk revolution. Denna revolution kom att innebära en statlig styrd ekonomi och en kraftigt ökande industrialisering. Det innebar även stora förändringar på landsbygden, alla enskilda och privatägda jordbruken upplöstes till stora kolchoser och sovchoser. Det betydde att stateten nu kontrollerade över hela jordbruksproduktionen. Stalin beskrev 1929 denna jordbrukspolitik som en strävan efter att likvidera kulakerna som klass. Kulakerna är ett begrepp som åsyftar relativt rika bönder.¹⁸

Stalins tanke med denna revolution var att marknadsmekanismerna skulle tas bort och ersättas av sovjetisk planekonomi. Planekonomin gick ut på att böndernas jord beslagtogs av staten, bönderna skickades till tvångsarbete i utkanten och till avlägsna delar av Sovjets territorium. Där tvingades bönderna till ett hårt manuellt arbete enligt på förhand bestämda planer och bestämda kvoter.¹⁹

Planekonomin grundades sig i högsta grad kring tvångsarbetskraft och det krävde därför hela tiden en regelbunden tillförsel av nya slavar. Det spelade ingen roll hur många människors liv det skulle kosta för att samhället skulle mobiliseras och disciplineras ekonomiskt. 1932 instiftades lagen att all kolchoseegendom, inklusive boskapen och säden på åkrarna skulle bli statlig egendom. Motstånd till denna lag straffades med döden, eller under mindre omständigheter tio års fängelse och förlust av all personlig egendom.²⁰

Mellan åren 1929-1933 hade kollektiviseringen av jordbruket och avkulakiseringen sin största omfattning. Under denna tid blev miljoner bönder dödsoffer. Kulakerna delades in i olika grupper beroende på hur mycket motstånd kulakerna hade gjort mot kollektiviseringen. Vissa kulaker likviderades direkt medan de flesta tvångsdeporterades till arbetsläger i avlägsna och obebodda områden. Karlsson och Schoenhals refererar till den ryske forskaren Zemskov att 381 026 kulak familjer eller 1 803 392 personer tvångsflyttades. De refererar även till

---

¹⁸ Karlsson, Klas-Göran & Schoenhals, Michael, *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer: forskningsöversikt*, Forum för levande historia, Stockholm, 2008, s 12

¹⁹ Ibid, s 12

²⁰ Ibid, s 12

Ivnitskij som menar att mer än 100 000 människor dog i special bosättningar dit kulakerna skickades bara under året 1930.

Sovjetunionen drabbas åren 1932-1933 av en allvarlig hungersnöd som tog mer än 6 miljoners människors liv. Dessa offer hade varit betydligt färre om Sovjetunionen inte hade fortsatt exportera spannmål eller tillåtit internationell hjälp. Ukraina var den sovjetiska republik som det slog hårdast mot. Karlsson och Schoenhals refererar till Conquest som anser att Stalin har gjort sig skyldig till ett folkmord på ukrainarna, eftersom Stalin inte ingrep för att eliminera eller lindra svälten. Detta kan ses som en tvistefråga om det hela var en planerad och avsiktlig framskapad "hungersnöd" eller om det är en oavsiktligt och naturgiven hungersnöd.²¹

Det var inte bara kulaker som mördades eller skickades till arbetsläger utan det var även politiska motståndare, präster, kriminella element, och vanliga medborgare som blivit offer för en allt mer omfattande repression.²²

I 30-talet senare hälft ställdes aktiva kommunister samt konkurrenter till Stalin på vänster- och högerkanten inför rätta. De anklagades för att vilja underminera och störta den sovjetiska regimen och blev därför avrättade.²³

Englund lyfter i bok fram att år 1932 fanns det 31,5 miljoner kommunistiska partimedlemmar år 1938 återstod endast 2 miljoner. Vad som hände med alla dessa människor låter Englund vara osagt, men menar att minst 2,5 miljoner arresterades och minst 700 000 avrättades och uppemot 1 miljon dog i arbetslägren.²⁴

Enligt Karlsson och Schoenhals är det inte kommunismen som ideologi som utför ett terrorbrott. Kommunism är en ideologi som i sig själv inte kan utföra ett brott. Istället är det individer, kollektiv, och statsmakter som kallat sig för kommunister och utfört brott i kommunismens namn.²⁵ Denna aspekt gör det därför lite extra intressant att utreda hur läroböcker i historia förhållit sig till den kommunistiska ideologin i beskrivningar av den sovjetiska terrorn.

---

²¹ Karlsson & Schoenhals, s 13

²² Ibid, s 14

²³ Ibid, s 15

²⁴ Englund, Peter, *Brev från nollpunkten: historiska essäer*, Atlantis, Stockholm, 1996, s 62

²⁵ Karlsson & Schoenhals, s 5

3.2 Statens roll

Staten har så länge det funnits en stat och en skola velat kontrollera innehållet i undervisningen. I Sverige har kyrkan och staten varit den maktfaktor som haft störst inflytande på undervisningen.²⁶

Under 1900-talet ser vi hur kyrkans makt över skolväsendet minskar och samtidigt hur statens inflytande ökat. Läroboksgranskning är något som pågått ända tillbaka på 1600-talet. År 1938 bildas en fristående läroboksnämnd, deras uppgift var att granska alla läroböckers kvalitet och pris efter de krav som nämnden ställde. Nämnden bytte under tidens gång namn och sammansättning, men granskningen var i stort sett oförändrad fram till 1974 då läromedelsnämnden skapas. Under denna tid etableras även ett nytt organ den så kallade SIL, Statens institut för läromedelsinformation. Denna nämnd fick i uppgift att objektivitetsgranska alla SO-läromedel. SIL fick under 1980-talet ta över läromedelsnämnden och genomförde ett flertal temagranskningar innan SIL avskaffades 1991. När SIL avskaffades 1991 upphörde också i praktiken den statliga granskningen av läromedel. Skolverket har möjlighet att göra temagranskningar men har inte fram till 1996 utför någon. Statens granskningar har i Sverige lett till direkta och indirekta effekter. En direkt effekt är att läromedelstandarden har blivit jämnare och framställningen av känsliga områden mångsidigare. En indirekt effekt är att författarna har blivit mer försiktiga som lett till att läroböckerna är utslätade, i vissa fall trista och innehållslösa.²⁷

---

²⁶ Långström, Sture, *Författarröst och lärobokstradition: en historiedidaktisk studie = The textbook tradition and the voice of the author : a study in history and didactics*, Univ., Diss. Umeå : Umeå universitet, 1997, Umeå, 1997, s 191

²⁷ Ibid, s 206

4. Tidigare forskning

Göran Andolf har i sin avhandling undersökt hur innehållet i läromedlen i historia har förändrats över tid. Läroboken omfång har från 1950- talet ökat vad gäller att behandla fler länder och kulturers historia. Andolf anser att läroböcker innan 1900-talet i historia kännetecknades mest utav en politisk historiesyn. Från 1950-talet har läroböcker istället beskrivit historia utifrån sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden. Vidare framgår det i Andolfs studier att läroboksförfattare i historia under 1800- talets slut själva kunde bestämma innehållet efter sina egna tankar och värderingar. Personliga värderingar och synsätt har sedan mitten på 1900-talet undvikits av författarna. Det har lett till att personliga tolkningar och individers ställningstagande har minskat.²⁸

Ammert påpekar att läroboken är fundamental i ämnet historia samt att läroboken är det material som undervisningen använder sig mest utav. Vidare belyser han att läromedelsförfattarna skapar läromedlen utifrån en förutbestämd situation och där skriveriet påverkas från olika håll. Ammert framhåller att deras skrivande är påverkade och styrda av statliga direktiv i form av läroplaner, kursplaner och läromedelsgranskning. Läroböcker i historia är ett sätt för makten i samhället att driva utvecklingen åt ett önskat håll genom att bestämma vilka perspektiv som utgör grundvärderingarna för människosyn och politiska mål.²⁹

Apropå det Ammert påpekar kan läroboken enligt Karlsson därför ses utifrån två olika perspektiv. Det ena perspektivet är att läromedlen ses som maktens spegel, där makten försöker behålla sin maktposition genom att socialisera och disciplinera eleverna och de blivande medborgarna. Det andra perspektivet handlar om att läroboksförfattarna är ett effektivt medel för makten att styra elevers och blivande medborgare världsbilder och identiteter.³⁰

Här framkommer det som uppenbart att läromedel har en betydande roll och ett stor inverkan på undervisningen. Detta leder till att författarna har en stor inverkan på elevernas kunskapsinläring

---

²⁸ Andolf, Göran, *Historien på gymnasiet: undervisning och läroböcker 1820-1965*, Esselte Studium, Diss. Uppsala : Univ., Stockholm, 1972, s.280,292,294.

²⁹ Ammert,, s.26,30

³⁰Karlsson, Klas-Göran ”Läroboken och makten – ett nära förhållande, Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011, s.45.

I Selander studier visar det sig att läromedelsförfattare till stor del påverkas och skriver efter det som står i läroplanen. Hur stoffet ska presenteras avgörs av läroboksförfattare och förlag. Läroböcker ska ses som ett hjälpmedel för att introducera ett ämne. Det blir i samma stund också grunden för hur innehållet uppfattas och vad det är utbildningen ska handla om. Selanders studier visar att lärare i historia oftast följer lärobokens struktur.³¹ I Selanders avhandling lyfts även här fram hur betydelsefull läroboken är i undervisningen.

Sture Långström som är författaren till boken *Författaröst och Lärobokstradition* och har i sin avhandling granskat hur mycket läromedelsförfattare påverkar innehållet i läroböckerna. I sin avhandling kom han fram till att fyra olika faktorer påverkar innehållet i läroböckerna. Det är statens inblandning genom styrdokumentet och läroboksgranskningen, marknadsmässiga villkoren, lärobokstraditionen och framförallt författarnas världsbilder och värderingar.³²

Vidare i sin studie belyser Långström att läroboken har haft en stark ställning i den svenska skolan och att det behövs mer forskning om vilka läroböcker som ska användas i skolan. Han lyfter därför fram att det är viktigt att både lärare och elever har en kritisk förhållningsätt till läroboken.³³

Det visade sig också att det skiljde sig mycket mellan författarna till böckerna som identifierade sig som forskare mot de som kallade sig lärare. Forskare hade till en större utsträckning inkluderat nya resultat i sina läroböcker och gett en mer mångfacetterad bild av historien. Lärarna hade skrivit en enklare och mer vardaglig text av historien. Det visar sig också att lärarnas böcker sålde mycket bättre än forskarnas.³⁴

Janne Holmén undersökte i sin studie hur Norge, Finland och Sveriges utrikespolitik påverkade hur supermakterna USA och Sovjetunionen skildrades i läroböcker i ämnena geografi, historia och samhällskunskap. Han studier kom fram till att svenska läroböcker i samhällskunskap förändrades mest under kalla kriget av de svenska läroböckerna. Svenska läroböcker i historia visade sig vara mer pålitlig. Det framkommer tydligast i studien att Finland var mest påverkade av kalla kriget. Läroböckerna var där starkt influerade av landets ansträngningar att vinna Sovjetunionens förtroende. De önskade att vara neutrala i konflikten

---

³¹ Selander, Staffan, *Lärobokskunskap: pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*, Studentlitteratur, Lund, 1988, s.19,22-23.

³² Långström, s 208

³³ Ibid, s 10-11

³⁴ Ibid, s 235-238

och försökte därför kombinera vänlighet mot Sovjetunionen genom att också ha ett okritiskt förhållningssätt till USA.³⁵

Inom tidigare forskning i samma område fann jag en liknande uppsats, nämligen Alexander, Svensson och Viktor Almqvist ”Stalin i läromedlen- En undersökning av hur Stalin, kommunismen, terrorn behandlades i läromedlen i historia för gymnasiet mellan åren 2009-2012”. De kom i deras undersökning fram till att svenska läromedel innehåller förenklingar av både framställning och förklaring till terrorn. I deras studie framgår det att läroböckerna har svårt att hålla isär terrorn, politiken och ideologin och inga förklaringar till begreppen görs. Läroböckerna visade en tydlig svag koppling till rådande forskningsläget inom ämnet. Innehållet stämde bristfälligt överens med de aktuella styrdokumentet, eftersom att delar av skolverkets syfte och mål med undervisningen inte uppnås vad gäller behandlingen av den sovjetiska terrorn. Alexander, Svensson och Viktor Almqvist anser att en mer nyanserad framställning med flera perspektiv och begreppsförklaringar i läroböckerna skulle ökat elevernas möjlighet till att utveckla de färdigheter Skolverket efterfrågar.³⁶

---

³⁵ Holmén, Janne Sven-Åke, *Den politiska läroboken: bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under kalla kriget = Political textbooks : the depiction of the USA and the Soviet Union in Norwegian, Swedish, and Finnish schoolbooks during the cold war*, Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2006, Uppsala, 2006, s 337-344

³⁶ Alexander, Svensson & Viktor, Almqvist, ”Stalin i läromedlen- En undersökning av hur Stalin, kommunismen, terrorn behandlades i läromedlen i historia för gymnasiet mellan åren 2009-2012” Göteborgs Universitet, 2014

5. Resultat/Analys

I denna del kommer jag att binda samman de olika läroböckerna under samma decennium genom att besvara på en fråga i taget. Jag hade också kunnat besvara frågorna med en lärobok i taget men för att slippa upprepningar valde jag istället det första alternativet. Resultatet från varje decennium kommer att ställas mot de teoretiska utgångspunkterna som jag tidigare i uppsatsen presenterat. Frågorna kommer att besvaras i samma ordning som uppsatsens frågeställning.

5.1 Förklaringar och förloppsbeskrivningar om Stalins terror

Här redogörs vilka förklaringar och förloppsbeskrivningar som ges i beskrivningarna om Stalins terror. I slutet av varje decennium tolkas resultat mot de teoretiska utgångspunkterna.

5.1.1 50-talets förklaringar och beskrivningar

I undersökningen visade det sig att läroboken *Medeltidens och nya tidens historia för gymnasiet* har kopierat innehållet rakt av från läroboken *Allmän historia för gymnasiet*. I förordet till *Medeltidens och nya tidens historia för gymnasiet* skrevs det att allt väsentligt i boken bygger på två tidigare historieböcker där en utav de är *Allmän historia för gymnasiet*. Vidare i förordet påpekades det att en del text är direkt övertagen från de andra böckerna, men att i vissa fall har texterna modifierats eller omarbetats. I detta fall har texten om Stalin kopierats rakt av.

Allmän historia för gymnasiet och *Medeltidens och nya tidens historia för gymnasiet* tog i sin text upp att Stalin lyckades utmanövrera eller på olika sätt likvidera sina meningsmotståndare för att komma till makten. De skrev också att ett mycket betydande antal storbönder så kallade kulaker tvångsförflyttades eller likviderades i samband med kollektivisering.³⁷

Alla tre läroböcker beskrev om hur samhället med hjälp av femårsplaner skulle modernisera samhället.

Allmänna historien i berättelser valde också att skriva om kollektiviseringen och de svåra förföljelserna kulakerna utsattes för. De skrev att kulakerna fördrevs från sina gårdar och sattes i tvångsarbete där det mer eller mindre lämnades för att dö. Kulakerna som klass blev likviderad för att en kollektivisering av jordbruket skulle vara möjligt. Vidare skrevs det att

---

³⁷ Söderlund, Ernst & Seth, Ivar, *Allmän historia för gymnasiet*, Svenska bokförlaget (Bonnier), Stockholm, 1956, s 440-441, Söderlund, Ernst, Johannesson, Gösta & Seth, Ivar, *Medeltidens och nya tidens historia för gymnasiet.*, Sv bokförl., Stockholm, 1958, s 486

jordbruket gick starkt tillbaka på grund av detta och det ledde till att en fruktansvärd hungersnöd bröt under 1930-talet ut i jordbruksdistrikten. Boken belyste även att Stalin uppmuntrade hög arbetskapacitet och snabba arbetare. Tröga och de som saboterade omhändertogs. Under 1930-talet blev samhället påfallande klassuppdelat i det ”klasslösa” samhället”. För att hålla partidisciplin använde Stalin utrensningar som medel. Intellectuella som misstänks för kontrarevolutionär verksamhet, trotskister och andra inom partiet som ville tillvälla sig makten likviderades. I slutet på 1930-talet skedde en stor utrensning i armen på grund av misstankar om att vissa ville bringa regimen på fall. Överallt söktes efter fiender till folket, allt från sjukhuspersonal, polismän, tjänstmän till och med Stalins gamla vänner blev dödsdömda.³⁸

Allmän historia för gymnasiet och Medeltidens och nya tidens historia för gymnasiet valde att jämföra den metod som Sovjetunionen använt sig utav gentemot motsvarande förändringar i västvärlden. I Sovjet var det ett brott att inte göra sitt bästa för samhället och individens frihet var under denna tid väldigt begränsad. Vägrade man att anpassa sig till samhället ledde det till utomordentligt hård bestraffning. Troligtvis skickades flera miljoner till tvångsläger där det levde ett oerhört hårt liv.³⁹

Sammanfattningsvis såg vi likheter i att alla läroböckerna tog upp kollektiviseringen och femårsplaner. Alla tre läromedlen beskrev att kollektiviseringen kostade många rika bönders liv. *Allmänna historien i berättelser* motiverade likvideringen av kulakerna som något nödvändigt ont för att kunna uppnå kollektivisering av jordbruket.

Allmän historia för gymnasiet och Medeltidens och nya tidens historia för gymnasiet valde att jämföra Sovjetunionens metod gentemot motsvarande förändringar i västvärlden. De beskrev även att Stalin likviderade och utmanövrerade alla meningsmotståndare för att komma till makten.

Allmänna historien i berättelser skrev att en fruktansvärd hungersnöd bröt under 1930-talet ut i jordbruksdistrikten. Vidare beskrevs också Stalins införande av ackordlöner och att hårt arbete lönade sig resulterade i att samhället blev märkbart klassuppdelat i det ”klasslösa samhället”. För att hålla partidisciplin och säkerställa sin maktposition likviderade Stalin bland annat misstänksamma partimedlemmar och gamla goda vänner.

---

³⁸ Estlander, Bernhard, Ander, Gunnar & Löfqvist, Karl-Erik, *Allmänna historien i berättelser. D. 4, Tiden 1870-1955*, Sv. bokförl. (Norstedt), Stockholm, 1956, s 238

³⁹ Söderlund & Seth 1956, s 442, Söderlund, Johannesson & Seth s 487-488

Utifrån Ammersts historiemedvetande modell placerar jag två av läroböckerna under detta decennium i Ammersts historiemedvetande som identitetsbildning, eftersom de jämförde Sovjetunionens historia med västvärldens. Den tredje läroboken kopplas mot historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet, eftersom den skrev utifrån förändringar och förloppsbeskrivningar.⁴⁰

I Södring Jensens modell tolkas resultatet mot den materiella historieundervisningens ena underkategori, klassisk syfte. Detta för att alla tre läroböckers innehåll tenderade att stärka den nationella sammanhållningen, genom att läroböckerna lyfte fram att samhället var märkbart klassuppdelat i det ”klasslösa samhället”, eller att industrialiseringen i Sovjetunionen jämfördes med industrialiseringen i västvärlden där Sovjets industrialisering kostade mängder människors liv. Läroböckerna visade ansatser till att visa en misslyckande bild av Sovjetunionen genom att vinkla kritiken så att bilden av västvärlden stärks.⁴¹

5.1.2 60-talets förklaringar och beskrivningar

Jag har under 60-talets läroböcker analyserat två gymnasieböcker med samma titelnamn fast med helt olika innehåll och författare. Den ena av böckerna kommer i analysen att benämnas *Allmän historia för gymnasiet* och den andra läroboken efter författaren Bäcklin för att kunna särskilja dem åt.

Allmän historia för gymnasiet är den andra upplagan och den visade sig vara identisk med den första upplagan som jag redovisade under 1950-talet. Det enda som skiljer de åt är att den andra upplagan har skrivit två ytterligare sidor om kalla kriget.

Allmän historia för gymnasiet tog i sin text upp att Stalin lyckades utmanövrera eller på olika sätt likvidera sina meningsmotståndare för att komma till makten.⁴²

Bäcklin uttryckte i sin text att när Stalin kom till makten landsförvisade han sina politiska motståndare.⁴³

---

⁴⁰ Karlsson, s 304-305

⁴¹ Södring Jensen, s 11, 67

⁴² Söderlund, Ernst & Seth, Ivar, *Allmän historia för gymnasiet*, 2. uppl., Svenska bokförlaget (Bonnier), Stockholm, 1962, s 440

⁴³ Bäcklin, Martin (red.), *Allmän historia för gymnasiet*, 5. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1961, s 363

Alla tre läroböckerna berörde Stalin femårsplaner i sina texter. Alla lyfte där fram att med hjälp av femårsplanerna skulle Sovjetunionen kunna bli en stark industristat med ett kollektivt drivet jordbruk.

Allmän historia för gymnasiet skrev att kollektiviseringen av jordbruket ledde till att ett mycket betydande antal storbönder så kallade ”kulaker” tvångsförflyttades eller likviderades.⁴⁴

Bäcklin skrev att klassen storbönder sågs som fiender mot regimen och skulle bekämpas. Eftersom storbönderna satte sig mot kollektiviseringen resulterade det i att regimen tog militär hjälp. Det slutade med att många bönder och även politiska motståndare förvisades till tvångsläger i Sibirien. På grund av kollektiviseringen kunde arbetskraft från jordbruket frigöras och överföras till industrin.⁴⁵

Historia för gymnasiet nämnde att socialiseringen av samhället stötte på motstånd av framförallt bönder. Stalin var besluten att motståndet skulle kväsas till varje pris. Det ledde till att motståndare möttes med skoningslösa straff.⁴⁶

Allmän historia för gymnasiet valde att jämföra den metod som Sovjetunionen använt sig utav gentemot motsvarande förändringar i västvärlden. I Sovjet var det ett brott att inte göra sitt bästa för samhället, samt att individens frihet var under denna tid väldigt begränsad. Vägrade man att anpassa sig till samhället ledde det till utomordentligt hård bestraffning. Troligtvis skickades flera miljoner till tvångsläger där det levde ett oerhört hårt liv.⁴⁷

Bäcklin skrev att Stalin ville skapa välstånd i landet genom att skapa storföretag efter den amerikanska modellen. Höjningen av levnadsstandarden fick följaktligen låta vänta på sig i förmån för industrins utveckling, Det var under Stalins tid brist på utbildad och tekniskt kunnig arbetskraft. För att få fram skickligare arbetare lät Stalin införa en differentierad löneskala. Vidare i Bäcklins lärobok belystes att det skedde utrensningar inom det kommunistiska partiet. Stalin lyckades inte att uppnå den samhällsordning som han hade ansett sig följa. Tanken var att han skulle följa Marx proletariats diktatur, där ett socialistiskt samhälle skulle byggas där det inte finns några klasser och i stort sett ingen statlig myndighet.

---

⁴⁴ Söderlund & Seth, 1962, s 440

⁴⁵ Bäcklin, s 363

⁴⁶ Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke & Tham, Wilhelm, *Historia för gymnasiet*, Sv. bokförl. (Norstedt), Stockholm, 1963, s 360

⁴⁷ Söderlund & Seth, 1962, s 442

Istället skapade Stalin en kommunistisk totalitär stat. Bäcklin nämnde också att befolkningsökningen under mellankrigstiden var mycket stark.⁴⁸

Historia för gymnasiet lyfte fram att Stalin ersatte all individuell jordbruk med kollektivt jordbruk för att kunna öka jordbruksproduktionen. Industrialiseringen gick till en början trögt främst på grund av bristen på yrkeskunnigt folk, men efter ansträngningen kom industrin igång. Stalin införde obligatorisk folkundervisning och endast med hjälp av skolan var en industrialisering möjlig. Skolan användes också som ett propagandainstrument efter regimen önskemål.⁴⁹

Sammanfattningsvis ser vi likheter i att alla läroböckerna tog upp Stalins femårsplaner och kollektiviseringen av jordbruket. Vidare lyfte alla författare fram att bönderna som gjorde motstånd möttes av någon form av bestraffning.

Allmän historia för gymnasiet skrev att många bönder likviderades eller skickades till tvångsläger, Bäcklin nämnde att bönder som gjorde motstånd skickades till tvångsläger. *Historia för gymnasiet* skriver att motståndare till kollektiviseringen möttes av skoningslösa straff, men vad det innebar förklaras inte.

Det visade sig att det skiljer en hel del läroböckerna mellan. *Historia för gymnasiet* nämnde bland annat inget om tvångsläger eller likvidering. Den var också ensam om att belysa om införande av den obligatoriska skolan och vad den hade för inverkan på industrin.

Bäcklin var den enda som skrev om Stalins misslyckande med att uppnå ett klasslöst samhälle, där de istället resulterade i en totalitär diktatur. Vidare belyste han också att Sovjetunionens befolkning ökade kraftigt under mellankrigstiden.

Allmän historia för gymnasiet var ensamma om att jämföra den metod som Sovjetunionen använt sig utav gentemot motsvarande förändringar i västvärlden samt nämnde att bönder som gjorde motstånd likviderades.

Utifrån Ammerts historiemedvetande modell placerar jag en lärobok under detta decennium i Ammerts historiemedvetande som identitetsbildning, eftersom en lärobok jämförde Sovjetunionens historia mot västvärldens. De andra två läroböckerna kopplas mot

---

⁴⁸ Bäcklin, s 364

⁴⁹ Kumlien, Lindberg, & Tham, s 360

historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet, eftersom läroböckerna skrev utifrån förändringar och förloppsbeskrivningar.⁵⁰

I Södring Jensens modell ansluts en av läroböckerna mot den materiella underkategorin, objektivt syfte, eftersom den var sakliga och värderingsfri. Den andra två läroböckerna kopplas ihop med ett klassiskt syfte. Det gör vi eftersom vi såg vissa tendenser genom att en lärobok nämnde att industrialiseringen i Sovjetunionen jämfördes med industrialiseringen i västvärlden, där Sovjets industrialisering kostade mängder människors liv. En annan bok lyfte fram att Stalin misslyckades med att uppnå den samhällsordning som han hade ansett sig följa, istället skapade Stalin en kommunistisk totalitär stat. Läroböckerna tenderade till att visa en misslyckande bild av Sovjetunionen genom att vinkla kritiken så att bilden av västvärlden stärks.⁵¹

5.1.3 70-talets förklaringar och beskrivningar

Alla läroböcker beskrev att Stalin kom till makten på grund av sin makt över partiet. När han hade makten landsförvisade han sina oppositionella motståndsledare Trotskij. Stalin ville införa socialismen i Ryssland. För att göra det krävdes en obönhörligt hård samordning av alla samhällsaktiviteter, något som Stalin var beredd att genomföra utan hänsyn till några särintressen. Partiet ansåg att en hård ledare som Stalin var nödvändig för att kunna genomgå en kollektivering och industrialisering. Stalin ansågs ha partiet bakom sig när besluten fattades, men mycket av överdrifterna i utförandet, våldet och misstagen måste han själva bära det yttersta ansvaret för.⁵²

Historia i centrum och periferi och *Historia för 2-årig gymnasieskola* lyfte båda fram att Ryssland hade så rika resurser inom landet så att de kunde börja bygga socialismen på egen hand utan hjälp från andra länder. Vidare lyftes det i *Historia i centrum och periferi* fram att socialismen kunde bli ett efterföljansvärt exempel, ett alternativ till kapitaliststaterna och på så sätt främja en världsrevolution. Stalin som var partiets mäktigaste man omsatte dessa åsikter i praktiken.⁵³

---

⁵⁰ Karlsson, s 304-305

⁵¹ Södring Jensen, s 11, 67

⁵² Carlsson, Kjell-Åke (red.), *Historia för 2-årig gymnasieskola. D. 2 / Kjell-Åke Carlsson, Sven Tägil och Göran Graninger (red.)*, 2. uppl., Esselte studium (Uniskol), Lund, 1979, s 151

Graninger, Göran & Tägil, Sven (red.), *Historia i centrum och periferi. D. 3, Tiden efter 1914*, Esselte studium (Uniskol), Lund, 1977, s 91

Hildingsson, Lars (red.), *Två Sekler: lärobok i historia för gymnasieskolan. Åk. 2-3, Lärobok. A, Natur och Kultur*, Stockholm, 1972, 246

⁵³ Graninger & Tägil, s 86, Carlsson, s 144

Alla läromedlen lyfte också fram Stalin införande av femårsplaner och kollektiviseringen av jordbruket.

Historia för 2-årig gymnasieskola beskrev att tanken med kollektiviseringen var att vända småbönder och ”mellanbönder” mot kulakerna. De flesta bönderna gjorde motstånd till detta, och reformen gällande kollektiviseringen var tvungen att genomdrivas under former som liknade inbördeskrig. Kulakerna ”likviderades som klass” genom avrättning, arbetsläger eller förvisning. Detta ledde till förödande ekonomiska konsekvenser för landet. En missväxt 1932-1933 ledde till en hungersnöd som antas ha dödat 7 miljoner människor. Efter det tilläts bönderna att ha små privata jordlottet och husdjur.⁵⁴

Två sekler A framställde att Stalin införde femårsplaner för att få igång industrin där produktionen följde en noggran utarbetad tidsplan. Femårsplanerna bedömdes ofta i västvärlden som orealistiska och de redovisade resultaten betraktades som misstro, som propaganda.

Femårsplanerna framkallade också opposition, som tog sig våldsamma uttryck inom lantbefolkningen. Storbönderna det vill säga kulakerna revolterade öppet. Allt motstånd slogs skoningslöst ner av staten. Kulakerna likviderades helt som klass där de sköts, deporterades eller dömdes till tvångsarbete. Över 3 miljoner människor bara försvann. Motiven för kollektiviseringen var att få politisk kontroll över bönderna och bryta ner deras traditionella individualism. De lyckas aldrig helt kollektivisera jordbruket utan gav vissa eftergifter så att bönderna fick odla smålotter för eget bruk. Sovjetunionen lyckades bli till en världsmaktsnation inom industrin på en extremt kort tid. Dessa resultat hade inte varit möjliga att nå om det inte funnits en nationell stolthet och entusiasm om att vara det första landet i världen att bygga en socialistisk stat.⁵⁵

Historia i centrum och periferi påpekade att femårsplanerna ledde till att en våldsam industrialisering började. Den hårda uppbyggnaden av att bli en industrination vädjade till känslorna för statens och det ryska folket storhet och egenart. Med hjälp av femårsplaner fick de tidigare bondeproblemen sin slutliga lösning. Böndernas makt och framtid bröts för all framtid. Kulakerna likviderades som klass, vilket betydde avrättningar, tvångsarbetsläger eller deportering till annan ländsända exempelvis Sibirien.

---

⁵⁴ Carlsson, s 148

⁵⁵ Hildingson, s 246-248, 250

Den väldiga bondebefolkningen tvingades till kollektivisering och dess motstånd slogs ner med stor hårdhet. Kollektiviseringen innebar att bönderna fick hårda leverensskyldigheter till staten. Många bönder blev överflödiga och fick flytta in till städer och jobbar på fabrikerna. Resurserna från jordbruket sattes in för att bygga upp den tunga industrin.

1932-1933 inträffade en missväxt med hungersnöd som följd, vilken för första gången främst drabbade bönderna. Det ledde till att staten mildrade den andra femårsplanen genom att tillåta obetydlig privat handel, små privata jordlotter och egna husdjur. Staten ville höja levnadsstandarden vilket de också lyckades med. I slutet av 1930-talet överträffades spannmålsproduktionen resultaten från tiden före kollektiviseringen.⁵⁶

Alla läromedlen var eniga om att det inte enbart var bönder som bestraffades.

Historia för 2-årig gymnasieskola ansåg att Stalin fick en oinskränkt makt och kunde därför genomföra stora utrensningar. Terrorn riktades lika mycket mot kommunister som ”vanligt folk”. Utrensningarna började på allvar 1934 efter mordet på partiets andreman efter Stalin. Stalin lät då senare avrätta människor i alla samhällsgrupper. Det beräknas att ca 12 miljoner människor undan för undan har dött. Sovjetunionen hade förvandlats till ett totalitärt samhälle präglad av terror och politisk godtycke. Anledningarna till utrensningarna i landet måste sökas hos Stalin själv. Uppenbarligen ville han undanröja all opposition i landet för att få total handlingsfrihet.⁵⁷

Två sekler A menade att det förekom opposition inom andra samhällsgrupper också som ledde till att de kunde dömas till flera års tvångsarbete. Antal tvångsarbetare har beräknats till 13 miljoner. Det skedde också stora utrensningar inom det egna partiet, militären och den administrativa och militära byråkratin som i vissa fall sågs som motstånd mot Stalin.⁵⁸

Historia i centrum och periferi skrev att samhällsomvandlingen använde ett mycket stort mått av tvång och våld. Mellan åren 1930-1953 beräknas minst 20 miljoner människor ha dött i svält och avrättningar och 8 miljoner i årsgenomsnitt har varit i arbetsläger.

Stalins utrensningar riktade sig inte bara mot bondemassorna utan även mot makthavare och ”vanligt folk”. Utrensningarna började på allvar efter mordet på partiets andreman. Statsbyråkrater, bolsjeviker, icke-ryska kommunist ledare, militära toppskiktet och säkerhetspolisen. I arbetslägren beräknas att ca 12 miljoner undan för undan har dött.

---

⁵⁶ Graninger & Tägil, s 86, 90-91.

⁵⁷ Carlsson, s 148, 151-152

⁵⁸ Hildingsson, s 250-251

Sovjetunionen var under denna tid präglad av terror och personlig osäkerhet. Stalin lyckades genomdriva detta på grund av att all opposition mördades. På så sätt fick han total handlingsfrihet. Under andra världskriget deporterades också hela minoritetsfolk till Sibirien misstänkta för att vara opålitliga. Utrensningarna, tvångsarbetet och terrorn fortsatte fram till Stalins död 1953.⁵⁹

Två Sekler A skrev att införande av den hård disciplinerades lärarledda skolan ledde till att analfabetismen blev sällsynt och utan skolan hade industrialiseringen inte kunnat genomföras.⁶⁰

Vidare var alla böckerna ense om att det nya lönesystemet lön efter prestation resulterade i att produktionen ökade.

Sammanfattningsvis ser vi att alla böcker valde att berätta om kollektiviseringen, femårsplanerna och att flera olika samhällsgrupper fick någon form av bestraffning. Alla var eniga om att partiet ansåg att Stalin var den rätta mannen för samhällsomvandling eftersom han var en hård ledare. Däremot måste Stalin själv bär det yttersta ansvaret för våldet och misstagen.

Vidare beskrev alla att kulakerna skulle likviderades som klass, där endast *två sekler A* valde att beskriva hur många det tros vara som likviderades, i detta fall 3 miljoner.

Historia för 2-årig gymnasieskola och *Historia i centrum och i periferi* valde att skriva att kollektiviseringen var en bidragande orsak till att en missväxt år 1932-1933 fick en hungersnöd som följd som främst berörde bönderna. Här är det endast *Historia för 2-årig gymnasieskola* som väljer att nämna ett antal, 7 miljoner.

Vi såg även hur olika siffror skiljde de olika författarna åt. *Historia för 2-årig gymnasieskolan* skrev att ca 12 miljoner människor undan för undan har dött efter 1934. *Två Sekler A* skrev att 13 miljoner människor skickades till tvångsläger. *Historia i centrum och periferi* skrev att mellan åren 1930-1953 beräknas minst 20 miljoner människor ha dött i svält och avrättningar och 8 miljoner människor i årsgenomsnitt varit i arbetsläger.

Två Sekler A var den enda som lyfter fram att införande av den hård disciplinerades lärarledda skolan lade grunden till att industrialiseringen kunde genomföras.

---

⁵⁹ Graninger & Tägil, s 91

⁶⁰ Hildingson, s 249

Utifrån Ammersts historiemedvetande modell placerar jag alla läroböcker i historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet, eftersom läroböckerna skrevs utifrån förändringar och förloppsbeskrivningar.⁶¹

I Södring Jensens modell anknyter två läroböcker mot den materiella historieundervisningens underkategori, objektivt syfte, eftersom de var sakliga och värderingsfria. Den andra som benämns som ett klassiskt syfte kopplas en lärobok till. Detta för att läroboken nämnde att femårsplanerna bedömdes ofta i västvärlden som orealistiska, där de redovisade resultaten betraktades som misstro och som propaganda. Läroböckerna tenderade till att visa en misslyckande bild av Sovjetunionen genom att vinkla kritiken så att bilden av västvärlden stärks.⁶²

5.1.4 80-talets förklaringar och beskrivningar

Forntid till nutid 2 var den enda läroboken som skrev att Lenin inte ansåg Stalin som lämplig efterträdare, eftersom han ansåg att han var allt för ”ohyfsad”. Lenin ville att Stalin skulle avlägsnas och istället ersättas av någon mera tålmodig, uppriktig, hövlig, och hänsynsfull mot partikamrater och mindre oberäknelig. Stalin kom till makten och såg till att Lenins brev inte nådde partiet.⁶³

I alla tre läroböckerna framkom det att Stalin avlägsnade huvudmotståndaren Trotskij och alla partimedlemmar som inte ansågs vara tillräckligt lojala mot hans politik.

Alla läromedlen valde också att ta upp Stalins kollektiviseringen av jordbruket.

I *Forntid till nutid 2* stod det att alla motståndare till detta avlägsnades eller skickades till arbetsläger.⁶⁴

I *Historiens huvudlinjer 3* stod det att Stalin ville starta krig mot kulakerna som ledde till att miljoner bönder mördades eller skickades till arbetsläger.⁶⁵

I *Alla tiders historia* nämndes det att kollektiviseringen ledde till kulakerna hellre brände sin säd, förstörde sina redskap och slaktade sin boskap än att överlämna sin egendom till staten.

---

⁶¹ Karlsson, s 304-305

⁶² Södring Jensen, s 11, 67

⁶³ Samuelson, Sven, *Forntid till nutid: historia för gymnasieskolan. 2*, Natur och kultur, Stockholm, 1983, s 348

⁶⁴ Ibid, s 349

⁶⁵ Brolin, Per-Erik, Holmberg, Åke & Dannert, Leif, *Historiens huvudlinjer: historia för gymnasieskolan. 3, ENT. Grundbok med studieuppgifter*, 1. uppl., Almqvist & Wiksell läromedel, Stockholm, 1984, s 273

Det ledde till att hundra tusental sköts och uppskattningsvis skickades tre miljoner till arbetsläger.⁶⁶

Alla läroböcker beskrev hur femårsplanerna skulle styra produktionen. *Alla tiders historia* var ensamma om att nämna den stora exporten av spannmål som ledde till en svår hungersnöd, detta ledde till att miljoner människor tros ha svält ihjäl under 1930-talet.⁶⁷

Alla tider historia och *Forntid till nutid 2* tog upp hur den hårt disciplinerade lärarledda elitskolan vaskade fram stora tekniska begåvningar. Denna elitskola gav Sovjet förutsättningar till att bli en ledande industristat och supermakt.⁶⁸

Forntid till nutid 2 nämnde att under andra världskriget började författare kritisera Stalin och andra personer började konkurrera om makten. Det ledde till Stalins utrensningar i Leningrad där 2000 ledande partifunktionärer mördades.⁶⁹

I *Historiens huvudlinjer 3* och *Forntid till nutid 2* beskrevs de stora utrensningarna inom partiet och samhället mellan 1935-39 där tusentals toppfigurer inom partiet och armén avrättades.

I *Historiens huvudlinjer 3* bok lyftes det fram att mellan 7-23 miljoner människor tros ha blivit offer för Stalins utrensningar.⁷⁰

Forntid till Nutid 2 presenterade inga siffror alls över hur många bönder som tros blivit avlägsnade eller förpassade till arbetsläger. Boken skev endast att cirka två tusen ledande partifunktionär utrensades. *Alla tiders historia* redogjorde att hundratusentals bönder sköts och att uppskattningsvis skickades tre miljoner till arbetsläger. Det framgick i boken att miljoner människor dog i den hunger svält som de anser att Stalin orsakade.⁷¹

Sammanfattningsvis ser vi vissa likheter och vissa skillnader.

Likheterna var att Stalin avlägsnade alla illojala partimedlemmar och hans kollektivisering av jordbruket. Vidare beskrev alla läroböcker Stalins femårsplaner som skulle styra produktionen.

---

⁶⁶ Almgren, Hans, Bergström, Börje, & Löwgren, Arne, *Alla tiders historia. Grundbok i historia för gymnasieskolans ekonomiska, naturvetenskapliga, tekniska och sociala linjer*, 2. uppl., LiberLäromedel, Stockholm, 1985, s 263

⁶⁷ Ibid

⁶⁸ Almgren, Bergström & Löwgren, 1985, s 264
Samuelson, s 349

⁶⁹ Ibid, s 351

⁷⁰ Brolin, Holmberg, & Dannert, s ,275

⁷¹ Almgren, Bergström & Löwgren, 1985, s 263

Skillnaderna var flera, i endast en bok nämndes hungernöden som ledde till miljontals människors död. Det skiljde sig även i beskrivningarna om hur många som dog. I en bok framgick det att Lenin inte ville se Stalin som hans efterträdare där han beskrivs som ”ohyfsad”.

Alla tider historia och *Forntid till nutid* nämnde att den lärarledda elitskolan gav Sovjetunionen förutsättningar för att bli en ledande industrination och supermakt.

Det skiljde sig också i beskrivningarna om varför bönder mördades och avrättades, *Forntid till nutid 2* nämnde att alla motståndare till kollektiviseringen avrättades eller förpassades till arbetsläger. I *Historiens huvudlinjer 3* stod det att Stalin ville starta krig mot kulakerna. I *Alla tiders historia* nämndes det att kollektiviseringen ledde till kulakerna hellre brände sin säd, förstörde sina redskap och slaktade sin boskap än att överlämna sin egendom till staten. Det ledde till att hundra tusental sköts och uppskattningsvis skickades tre miljoner till arbetsläger.

Utifrån Ammerts historiemedvetande modell placeras alla läroböcker i historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet, eftersom läroböckerna skrev utifrån förändringar och förloppsbeskrivningar.⁷²

I Södring Jensens modell är alla läroböcker kopplade mot den materiella historieundervisningens underkategori, objektivet syfte. Detta för att böckerna visade sig vara sakliga och värderingsfria.⁷³

5.1.5 90-talets förklaringar och beskrivningar

I beskrivningarna om hur Stalin kom till makten skrev *Alla tiders historia A* att Stalin fick i maktkampen övertaget mot Trotskij eftersom han var generalsekreterare som avgjorde vilka ärenden partiet skulle ta ställning till och kunde se till hur de förbereddes. Trotskij anklagades för att ha satt igång icke partikontrollerade offentliga diskussioner. Han blev avsatt från alla betydelsefulla poster och utstött ur partiet. Det hela slutar med att han landsförvisas och mördas i 1940 i México på order från Stalin. Stalin stärkte sin egen makt steg för steg där det tillslut blev en enmansdiktatur.⁷⁴

---

⁷² Karlsson, s 304-305

⁷³ Södring Jensen, s 11, 67

⁷⁴ Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne *Alla tiders historia: A : grundbok för gymnasiets A-kurs*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 1996, s 251-252

Vägar till nuet menade också att Stalin lyckades i maktkampen segra mot Trotskij. Det resulterade i att Trotskij landsförvisades och hans anhängare brännmärktes. Många år senare mördades han i Mexico.⁷⁵

Människans vägar 2 valde att lyfta fram att innan Stalin kom till makten tyckte Trotskij och många andra ledande kommunister att Stalin ansågs som slö medelmåtta som passade väl till att sköta tråkiga organisationsrutiner. Under de första åren på 1920-talet förvandlade Stalin partiapparaten till ett lydigt redskap för honom själv. 1925 avsatte partiet Trotskij från posten som folkkommissarie för försvarsärenden och överförde honom till anspråkslösare uppgifter. När Stalin utmanövrerat Trotskij stärkte han sin egen ställning och utnämnde sina förtrogna medlemmar till den politiska kommitté som styrde partiet och landet. 1929 hade Stalin vunnit en total seger och kampen om makten var över. Stalin använde hänsynslöst den makt han hade skaffat sig. Mellan 1928-1930 genomgick Sovjetunionen en revolution som kan anses vara lika djupgående som 1917 års omvälvning.⁷⁶

Alla tiders historia A och *Vägar till nuet 2* nämnde Stalins införande av femårsplaner.

Alla tiders historia A skrev att när Stalin införde femårsplaner innebar det att alla privata företag överfördes till statens ägo. Staten skulle bestämma vad och hur mycket som skulle produceras under viss tid. Den första femårsplanen så skulle det gamla bondesamhället förvandlas till en modern industristat. För att finansiera sin industrialisering tvingades medborgarna minska sin privata konsumtion. För att bygga upp industrin behövdes miljontals arbetare och dessa arbetare togs från jordbruket. När jordbruket kollektiviserades var det lönanade att använda sig av maskiner, och då kunde arbetare frigöras.⁷⁷

Vägar till nuet skrev att Stalin proklamerade ”socialism i ett land” och 1928 införde han den första femårsplanen som syftade till att kollektivisera jordbruket och en snabb industrialisering. Femårsplanerna styrde hur mycket som skulle produceras av varje vara, av vem och till vilket pris.⁷⁸

Alla tiders historia A skrev att bönderna inte ville förlora sina jordbruk till staten vilket ledde till att ett krig bröt ut mellan bönderna och arméförband. Hundratusentals bönder sköts och ungefär tre miljoner sändes till tvångsläger där de användes för att bygga upp nya industrier.

---

⁷⁵ Graninger, Göran, Tägil, Sven & Carlsson, Kjell-Åke (red.), *Vägar till nuet: från forntiden till våra dagar : historia för gymnasieskolan*, [Ny utg.], Almqvist & Wiksell läromedel, Solna, 1990, s 295

⁷⁶ *Människans vägar. 2, Sverige från 1809 och allmän historia från imperialismen till våra dagar*, 1. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1994, s 127

⁷⁷ Almgren, Bergström & Löwgren, 1996, s 253

⁷⁸ Graninger, Tägil & Carlsson s 295-296

Kollektiviseringen gjorde att spannmålsproduktionen ökade. Spannmålsproduktionen exporterades för att göra det möjligt att importera maskiner och annan utrustning som krävde stora kapital. Detta skedde till priset av en svår hungersnöd. Miljoner människor tros ha dött av svält i början av 1930-talet.⁷⁹

Vägar till nuet påpekade att kollektiviseringen av jordbruken gick sämre. Arbetslönerna hölls låga så att resurser skulle kunna överföras till industrialiseringen. De rika bönderna deporterades eller dödades i hundratusental men även andra bönder som gjorde motstånd var följden för dem förödande. I början av 1930-talet ledde en missväxt till en hungersnöd som anses ha krävt sju miljoner människors liv.⁸⁰

Människans vägar 2 lyfte i sin text fram att bondebefolkning utgjorde 75 % av landets befolkning. Av dem var ungefär 5 miljoner, eller 3 %, välmående bönder så kallade kulaker. Kommunisterna betraktade dessa som utsugare eftersom de använde sig av avlönad arbetskraft. Då bönderna 1927 vägrade sälja sin spannmål grep staten till med tvångsrekvisitioner. 1929 inleddes kollektiviseringen av jordbruket, Stalin trodde att de fattiga bönderna frivilligt skulle ansluta sig till de så kallade kolchoserna.

Stalin ansåg att kulakerna måste krossas som klass så att de aldrig mer reser sig. Kulakernas motstånd ska brytas med öppet krig. Kriget pågicks utan nåd och hundratusentals kulaker och deras familjer dödades och än fler transporterades till Sibirien för att försvinna av svält och köld.⁸¹

Alla tiders historia A skrev också att Stalin gjorde stora utrensningar inom det kommunistiska partiet där ungefär 2 miljoner medlemmar skickades till arbetsläger, kastades i fängelse eller avrättades. Det var även ledande män inom Röda armén som de tvingade bekänna sig skyldiga till antikommunism och landsförräderi. Hur många det rörde sig om är inte klarlagt, men det rörde sig om flera miljoner människor.⁸²

Vägar till nuet skrev att Stalin började från 1936 en systematisk utrensning av alla konkurrenter om makten. Ledande partimän ställdes inför rätta och anklagades för att vara trotskister eller utländska spioner. Efter fullständiga och ibland helt otroliga beklännelser avrättades de. Men i hemlighet avrättades många flera, däribland alla högre officerare.

---

⁷⁹ Almgren, Bergström & Löwgren, 1996, s 254

⁸⁰ Graninger, Tägil & Carlsson, s 296

⁸¹ *Människans vägar 2*, s 127-128

⁸² Almgren, Bergström & Löwgren, 1996, s 252

Offrens sammanlagda antal uppskattas till två miljoner. Makthavarna som återstod hade ingen erfarenhet av samhället före revolutionen.⁸³

Människans vägar 2 nämnde att Stalin började med stora utrensningar efter år 1934. I utrensningarna försvann alla tänkbara medtävlare till Stalin. Samtliga medlemmar i den första bolsjevikregeringen efter revolutionen, med undantag för Stalin själv, avrättades. 98 av 139 medlemmar i kommunistpartiets centralkommitté, 3 av 4 sovjetmarskalkar och samtliga amiraler dömdes till döden. Ett oräkneligt antal lokala ledare inom partiet och näringslivet bara försvann. Uppskattningsvis varierar offrens antal mellan två och trettio miljoner. Den största delen gick under i fånglägren av svält och hårt tvångsarbete.

Vidare belyste *Människans vägar 2* att under den stora depressionen i västvärlden ansåg många i väst att den ekonomiska utvecklingen i Sovjetunionen bevisade det socialistiska systemet överlägsenhet i jämförelse med det kapitalistiska. Stalin införlivade även 1936 vidsträcka rättigheter som yttrandefrihet, tryckfrihet, församlings- och föreningsfrihet och frihet att demonstrera på offentliga platser.⁸⁴

Alla tiders historia A menade att med införandet av skolundervisning med hård disciplin och stark lärarstyrning var endast en industrialisering i Sovjetunionen möjlig. Resultatet blev att i slutet av 1930-talet var det ovanligt med analfabeter i Sovjetunionen.⁸⁵

Sammanfattningsvis ser vi att alla böckerna skrev om kollektiviseringen där *Alla tiders historia A* skrev att hundratusentals bönder sköts och ungefär tre miljoner sändes till tvångsläger. Vidare belyste det även att exporten av spannmålsproduktionen ledde till en svår hungersnöd. Miljoner människor tros ha dött av svält i början av 1930-talet.

Vägar till nuet skrev att de rika bönderna deporterades eller dödades i hundratusental. Också andra bönder gjorde motstånd och följderna blev förödande. I början av 1930-talet ledde en missväxt till en hungersnöd ansågs ha krävt sju miljoner människors liv.

Människans vägar 2 uttryckte istället att kriget pågicks utan nåd och hundratusentals kulaker och deras familjer dödades och än fler transporterades till Sibirien för att försvinna av svält och köld.

---

⁸³ Graninger, Tägil & Carlsson,, 1990, s 296

⁸⁴ *Människans vägar. 2*, s 128-130

⁸⁵ Almgren, Bergström & Löwgren,, 1996, s 254

Vi ser här att två av tre läromedel valde att skriva om hungersnöden som ledde till att miljoners människor dog. Siffrorna om hur många som dog till följd av kollektiviseringen och hungersnöden visar sig skilja mellan böckerna.

Alla tiders historia A skrev också att om ungefär 2 miljoner medlemmar i det kommunistiska partiet skickades till arbetsläger, kastades i fängelse eller avrättades. Det var även ledande män inom Röda armén som mördades. Hur många det rör sig om tros vara flera miljoner människor.

Vägar till nuet skrev om Stalins systematiska utrensningar av alla konkurrenter till makten. Offrens sammanlagda antal uppskattas till två miljoner.

Människans vägar 2 beskrev att Stalin avlägsnade alla hans tänkbara medtävlare. Uppskattningsvis av offrens antal varierar mellan två och trettio miljoner, där den största delen gick under i fånglägren av svält och hård tvångsarbete

Det var ännu ett exempel på att det råder en stor osäkerhet kring hur många som dog eller skickades till arbetsläger.

Alla tiders historia A var ensamma om att nämna om hur viktig skolundervisningen var för att industrialiseringen skulle vara möjlig.

Människans vägar 2 var den enda läroboken som skrev att Stalin införlivade 1936 vidsträckt rättigheter som yttrandefrihet, tryckfrihet, församlings- och föreningsfrihet och frihet att demonstrera på offentliga platser.

Utifrån Ammerts historiemedvetande modell placerar en lärobok under detta decennium i Ammerts historiemedvetande som identitetsbildning, eftersom en lärobok jämförde det socialistiska systemet överlägsenhet i jämförelse med det kapitalistiska. De andra två läroböckerna kopplas mot historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet, eftersom de förklarade utifrån förändringar och förloppsbeskrivningar.⁸⁶

I Södring Jensens modell kopplas alla läroböcker mot den materiella historieundervisningens underkategori, objektivt syfte. Detta för att böckerna var sakliga och värderingsfria.⁸⁷

---

⁸⁶ Karlsson, s 304-305

⁸⁷ Södring Jensen, s 11, 67

5.1.6 00-talets förklaringar och beskrivningar

Alla tiders historia Maxi och *Perspektiv på historien A* skrev att efter Lenins död uppstod en maktkamp mellan Stalin och Trotskij där Stalin lyckades manövrera ut Trotskij. Det ledde till att Trotskij avsattes och drevs i landsflykt. Han mördades i México City 1940 på order från Stalin. *Perspektiv på historien A* menade senare vidare att efter Stalin tagit makten vidtog han en kursändring som var så snabb och brutal, att den kan betecknas som något av en revolution.⁸⁸

Epos tema skrev att Stalin efterstävade att alla skulle vara lojala mot regimen. Han ansåg att kulakerna var benägna att opponera sig mot honom eftersom de hade en förhållandevis god ekonomisk ställning och de ansågs nu stå i vägen för den nya jordbrukspolitiken. När Stalin hade makten ville han under åren 1930-1931 ”avkulakisera” landet. Kulakerna skulle likvideras som klass. Kulaker tvingades in i kollektivjordbruk, tvångsförflyttades till arbetsläger eller avrättades. 1,8 miljoner kulaker drabbades under dessa år av tvångsförflyttning.⁸⁹

Alla tiders historia Maxi nämnde att 1927 inför Stalin den första femårsplanen. Alla privata företag överfördes nu till statens ägo. Detta ledde till att industriproduktionen ökade kraftigt, eftersom staten styrde hur mycket som skulle produceras. Under samma tid kollektiviserades jordbruket där små och medelstora jordbruk slogs samman. Orsakerna till detta var att: jordbruket behövde effektiviseras, frigöra arbetskraft till industrierna och att kunna försörja den ökande statsbefolkningen. Men Stalin ansåg också att bönderna var konservativa småkapitaliser och ansåg de som ett hot för den kommunistiska regimen. När det gällde kulakerna, storbönderna, gav Stalin order om att likvidera dem som klass. Kulakerna svält ihjäl, deporterades till arbetslägger, eller avrättades. Men också miljoner småbönder svält ihjäl eller deporterades. Stalin berättade långt efter för Storbritanniens premiärminister 1945 att tio miljoner människor har dött som en följd av kollektiviseringen.⁹⁰

Perspektiv på historien A ansåg att med hjälp av femårsplaner kollektiviserades jordbruket och industrin byggdes ut fortare än någon kunnat tänka sig. Omvandlingen kostade många människors liv. Tvångskollektiviseringen ledde till motstånd från de bördiga jordbruksdistrikten i Ukraina. Regimen försökte stoppa denna opposition genom att försöka

⁸⁸ Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, *Alla tiders historia Maxi*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2002, s 400, Nyström, Hans & Nyström, Örjan, *Perspektiv på historien A*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2001, s 307

⁸⁹ Sandberg, Robert, Björkman, Jenny & Molin, Karl, *Epos Tema. [A], [Historia]*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009, s 128-129

⁹⁰ Almgren, Bergström & Löwgren, 2002, s 401-402

utrota kulakerna som klass. Detta resulterade i att kulaker men också småbönder arresterades och deporterades. Många slaktade hellre sina djur än att lämna dem till kollektivet. Trots de katastrofala förhållandena inom jordbruket pressade staten upp spannmålsexporten för att få in pengar till industrin. De ledde till att en hungersnöd bröt ut 1932-33 som beräknats kostat sex miljoner människors liv.⁹¹

Alla tiders historia Maxi nämnde att 1930-talet var Sovjetunionen en totalitär polisstat med ständiga utrensningar och deporteringar till arbetsläger i Sibirien. Utrensningarna och avrättningar drabbade förutom bönder också högra militärer och partitjänstemän.⁹²

Epos Tema påpekade att efter 1934 utlöstes den så kallade, stora terrorn. De som drabbades var motståndare till kommunistpartiet men även medlemmar i kommunistpartiet som ansågs konspirera mot partiledaren eller samarbeta med landets fiender. I rättegångarna var domen på förhand given. Nästan alla aktivistmedlemmarna rensades ut. Samma öde drabbade höga officerare inom den Röda armén och ett antal tjänstemän inom statliga förvaltningar och företag.

Många dömdes till döden men ännu fler dömdes till förvisning till arbetsläger. Arbetslägren var ingen dödsdom men livet var hårt och farligt. Under 24 år passerade 18 miljoner människor genom lägersystemet. 4,5 miljoner kom aldrig tillbaka. Läroboken refererar till en rysk historikerkommission att 32 miljoner människors tros varit offer för den sovjetiska terrorn.⁹³

Perspektiv på historien A upplyste att under Stalins tid fanns ingen plats för avvikande röster, han såg till att utplåna både sina verkliga och sina inbillande motståndare. 1936 dömdes nästan det hela gamla bolsjevikpartiet och ett antal hög militärer till döden för högförräderi. Till allas förvånad avlade alla full bekännelse. Samtidigt åren 1936-1938 arresterades och avrättades hundratusentals partimedlemmar och stadstjänstemän.

Vidare belystes också att under 20 talet var det oftast vanliga brottslingar och politiskt oppositionella som deporterades till lägren, på 30-talet fylldes de på av framförallt bönder som motsatt sig kollektiviseringen, men även mindre disciplinbrott kunde sända en arbetare till mångårigt straffarbete. Det deporterades även hela folkgrupper som ansågs politiskt

---

⁹¹ Nyström & Nyström, 2001, s 307

⁹² Almgren, Bergström & Löwgren, 2002, s 402

⁹³ Sandberg, Björkman, & Molin, s 129-130

opålitliga eller kolliderade med de ekonomiska planerna. Det var framförallt folkslag som krimtatarer, tjetjener och kalmucker.

Hur många som dog under lägren är omdiskuterat, men det rör sig om flera miljoner människor. Den fulla omfattningen och brutaliteten under Stalins terror var länge okänd för omvärlden. Socialismen började istället framstå som ett alternativ till den krisdrabbade kapitalismen. Sovjetunionen hade gjort imponerande framsteg inom industriproduktionen där de gick ikapp alla de europeiska stormakterna. Analfabetismen utrotades, samtidigt som antalet högutbildade fyrdubblades.⁹⁴

Sammanfattningsvis ser vi att *Alla tiders historia Maxi* och *Perspektiv på historien A* skildrade samma bild om hur Stalin kom till makten, och vilka åtgärder han genomförde mot sin oppositionsledare. Vidare är båda eniga om att femårsplanen ledde till att industriproduktionen ökade kraftigt och att jordbruket kollektiviserades.

Alla tiders historia Maxi nämnde att Stalin ansåg kulakerna var konservativa småkapitalister och var ett hot för regimen. Därför ville han likvidera kulakerna som klass. Det var också miljoner småbönder som svalt ihjäl eller deporterades. Vidare lyftes det i texten fram att Stalin ha sagt till Storbritanniens premiärminister att 10 miljoner människor ha dött som följd av kollektiviseringen.

Perspektiv på historien A menade att tvångskollektiviseringen ledde till motstånd från de bördiga jordbruksdistrikten i Ukraina. Regimen försökte stoppa denna opposition genom att försöka utrota kulakerna som klass. Detta resulterade i att kulaker men också småbönder arresterades och deporterades. När staten tvingade upp spannmålsexporten för att få in pengar till industrin ledde det till att en hungersnöd bröt ut 1932-1933 som beräknats kostat sex miljoner människors liv.

Epos tema skrev att Stalin ansåg att kulakerna var benägna att opponera sig mot honom eftersom de hade en förhållandevis god ekonomisk ställning men även att de ansågs stå i vägen för den nya jordbrukspolitiken. Kulaker tvingades in i kollektivjordbruk, tvångsförflyttades till arbetsläger eller avrättades. 1,8 miljoner kulaker drabbades under dessa år av tvångsförflyttning.

Perspektiv på historien A skrev att miljontals människor dog i lägren.

---

⁹⁴ Nyström & Nyström, 2001, s 307-310

Om de övriga utrensningarna skrev *Alla tiders historia Maxi* och *Epos Tema* att utrensningarna och avrättningar drabbade förutom bönderna också höga militärer och partitjänstemän. *Perspektiv på historien A* skrev att nästan hela det gamla bolsjevikpartiet och ett antal höga militärer dömdes till döden och att hundratusentals partimedlemmar och stadstjänstemän arresterades och avrättades. Till arbetslägren skickades även folkgrupper som krimtatarer, tjetjener och kalmucker. Miljoner människor tros ha dött i dessa läger.

Epos Tema lyfte fram att under 24 år passerade 18 miljoner människor genom lägersystemet. 4,5 miljoner kom aldrig tillbaka. I texten påpekades att 32 miljoner människors tros varit offer för den sovjetiska terrorn.

Utifrån Ammerts historiemedvetande modell placeras alla läroböcker under detta decennium mot historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet, eftersom läroböckerna skrev utifrån förändringar och förloppsbeskrivningar.⁹⁵

I Södring Jensens modell tolkas alla läroböcker mot den materiella historieundervisningens underkategori, objektivt syfte. Detta för att böckerna var sakliga och värderingsfria.⁹⁶

5.1.7 10-talets förklaringar och beskrivningar

Alla tiders historia Ib kopierade i stort sett samma innehåll som *Alla tiders historia Maxi* med undantag att ett få tal nya meningar har tillkommit. Likaså gällde *Perspektiv på historien Plus* som använde sig av exakt samma text som *Perspektiv på historien A*.

Alla tiders historia Ib och *Perspektiv på historien Plus* skrev att efter Lenins död uppstod en maktkamp mellan Stalin och Trotskij där Stalin lyckades manövrera ut Trotskij. Det ledde till att Trotskij avsattes och drevs i landsflykt. Han mördades i México City 1940 på order från Stalin. *Perspektiv på historien Plus* menade senare vidare att efter Stalin tagit makten vidtog han en kursändring som var så snabb och brutal, att den kan betecknas som något av en revolution.⁹⁷

---

⁹⁵ Karlsson, s 304-305

⁹⁶ Södring Jensen, s 11, 67

⁹⁷ Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne, *Alla tiders historia. Ib*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2011, s 289, Nyström, Hans, *Perspektiv på historien. Plus / Hans Nyström, Lars Nyström, Örjan Nyström*, 1. uppl, Gleerups, Malmö, 2011, s 371-372

Epos Ib lyfte fram att efter Lenin dog efterträdde Josef Stalin, han genomförde en socialisering av jorden med brutala medel. Många av de ryska självägande bönderna mördades eller deporterades till Sibirien.⁹⁸

Alla tiders historia Ib nämnde att 1927 inför Stalin den första femårsplanen. Alla privata företag överfördes nu till statens ägo. Detta ledde till att industriproduktionen ökade kraftigt, eftersom staten styrde hur mycket som skulle produceras.

Under samma tid kollektiviserades jordbruket där små och medelstora jordbruk slogs samman. Orsakerna till detta var att jordbruket behövde effektiviseras, frigöra arbetskraft till industrierna och att även kunna försörja den ökande statsbefolkningen. Men Stalin ansåg också att bönderna var konservativa småkapitaliser och ansåg de som ett hot för den kommunistiska regimen. När det gällde kulakerna, storbönderna, gav Stalin order om att likvidera dem som klass. Kulakerna svält ihjäl, deporterades till arbetslägger eller avrättades. Men också miljoner småbönder svält ihjäl eller deporterades.

Under 1930-talet och under andra världskriget fylldes lägren med miljontals fångar, i vissa läger fanns enbart kvinnor och barn. Stalin berättade långt efter för Storbritanniens premiärminister 1945 att tio miljoner människor har dött som en följd av kollektiviseringen.⁹⁹

Perspektiv på historien Plus menade att med hjälp av femårsplaner och kollektiviseringen av jordbruket byggdes industrin ut fortare än någon kunnat tänka sig. Omvandlingen kostade många människors liv. Tvångskollektiviseringen ledde till motstånd från de bördiga jordbruksdistrikten i Ukraina. Regimen försökte stoppa denna opposition genom att försöka utrota kulakerna som klass. Detta resulterade i att kulaker men också småbönder arresterades och deporterades. Många slaktade hellre sina djur än att lämna dem till kollektivet. Trots de katastrofala förhållandena inom jordbruket pressade staten upp spannmålsexporten för att få in pengar till industrin. De ledde till att en hungersnöd bröt ut 1932-33 som beräknats kostat sex miljoner människors liv.¹⁰⁰

Epos Ib nämnde att ekonomiskt blev Stalins maktövertagande en stor framgång. Han introducerade stora femårsplaner för ekonomin. Målet med sin utrikespolitik var att sprida kommunismen till hela jordklotet genom en världsrevolution. Under 1930-talet genomförde

---

⁹⁸ Sandberg, Robert, *Epos: [historia]. Ib*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2012, s 233

⁹⁹ Almgren, Bergström & Löwgren, 2011, s 289-290

¹⁰⁰ Nyström, 2011, s 372

Stalin stora politiska utrensningar. Hundra tusentals människor avrättades och många fler deporterades och sattes i arbetsläger.¹⁰¹

Alla tiders historia Ib nämnde att 1930-talet var Sovjetunionen en totalitär polisstat med ständiga utrensningar och deporteringar till arbetsläger i Sibirien. Utrensningarna och avrättningar drabbade förutom bönder också högra militärer och partitjänstemän.¹⁰²

Perspektiv på historien Plus upplyste om att under Stalins tid fanns ingen plats för avvikande röster, han såg till att utplåna både sina verkliga och sina inbillande motståndare. 1936 dömdes nästan det hela gamla bolsjevikpartiet och ett antal höga militärer till döden för högförräderi. Till allas förvånad avlade alla full bekännelse. Samtidigt åren 1936-1938 arresterades och avrättades hundratusentals partimedlemmar och stadstjänstemän.

Vidare belystes också att under 20 talet var det oftast vanliga brottslingar och politiskt oppositionella som deporterades till läger, på 30-talet fylldes de på av framförallt bönder som motsatt sig kollektiviseringen, men även mindre disciplinbrott kunde sända en arbetare till mångårigt straffarbete. Det deporterades även hela folkgrupper som ansågs politiskt opålitliga eller kolliderade med de ekonomiska planerna. Det var framförallt folkslag som krimtatarer, tjetjener och kalmucker.

Hur många som dog under lägren är omdiskuterat, men det rör sig om flera miljoner människor. Den fulla omfattningen och brutaliteten under Stalins terror var länge okänd för omvärlden. Socialismen började istället framstå som ett alternativ till den krisdrabbade kapitalismen. Sovjetunionen hade gjort imponerande framsteg inom industriproduktionen där de gick ikapp alla de europeiska stormakterna. Analfabetismen utrotades, samtidigt som antalet högutbildade fyrdubblades.¹⁰³

Sammanfattningsvis ser vi att *Alla tiders historia Ib* och *Perspektiv på historien Plus* skildrade samma bild om hur Stalin kommer till makten, samt vilka åtgärder han genomförde mot sina motståndare. Vidare var båda eniga om att femårsplanen och kollektiviseringen av jordbruket ledde till att industriproduktionen ökade kraftig.

Alla tiders historia Ib nämnde att Stalin ansåg kulakerna var konservativa småkapitalister och var ett hot för regimen. Därför ville han likvidera kulakerna som klass. Det var också miljoner småbönder som svalt ihjäl eller deporterades. Vidare lyftes det i texten fram att Stalin ha sagt

---

¹⁰¹ Sandberg, s 233-234

¹⁰² Almgren, Bergström & Löwgren, 2011, s 290

¹⁰³ Nyström, 2011, s 373-375

till Storbritanniens premiärminister att 10 miljoner människor ha dött som följd av kollektiviseringen.

Perspektiv på historien Plus menade att tvångskollektiviseringen ledde till motstånd från de bördiga jordbruksdistrikten i Ukraina. Regimen försökte stoppa denna opposition genom att försöka utrota kulakerna som klass. Detta resulterade i att kulaker men också småbönder arresterades och deporterades. När staten sålde spannmålsexporten för att få in pengar till industrin ledde det till att en hungersnöd bröt ut 1932-1933 som beräknats kostat sex miljoner människors liv.

Epos Ib skrev bristfälligt att Stalin socialisering av jordbruket genomfördes med brutala medel där ryska självägande bönder mördas eller deporteras. Det beskrivs också otillräckligt om de politiska utrensningarna under 1930-talet. Där det endast nämns att hundra tusentals människor avrättas och många fler deporteras.

Perspektiv på historien Plus skrev att miljontals människor dog i lägren.

Om de övriga utrensningarna skev *Alla tiders historia Ib* att utrensningarna och avrättningar drabbade förutom bönderna också högra militärer och partitjänstemän. *Perspektiv på historien Plus* skev att nästan hela det gamla bolsjevikpartiet och ett antal höga militärer dömdes till döden och att hundratusentals partimedlemmar och stadstjänstemän arresterades och avrättades. Till Arbetslägren skickades även folkgrupper som krimtatarer, tjetjener och kalmucker. Miljoner människor tros ha dött i dessa läger.

Utifrån Ammerts historiemedvetande modell placerar jag en lärobok under detta decennium i Ammerts historiemedvetande som identitetsbildning, eftersom en lärobok jämförde det socialistiska systemet överlägsenhet i jämförelse med det kapitalistiska. De andra två läroböckerna kopplas mot historiemedvetande som grunden för att återge förändring och kontinuitet, eftersom läroböckerna skrev utifrån förändringar och förloppsbeskrivningar.¹⁰⁴

I Södring Jensens modell kopplas alla läroböcker mot den materiella historieundervisningens underkategori, objektivt syfte. Detta för att böckerna var sakliga och värderingsfria.¹⁰⁵

5.1.8 Sammanfattningsvis

Utifrån studiens teoretiska utgångspunkter kategoriserar vi resultaten på följande sätt; Till Ammerts historiemedvetande modell för kategorin identitetsbildning som handlade om att

---

¹⁰⁴ Karlsson, s 304-305

¹⁰⁵ Södring Jensen, s 11, 67

jämföra andra kulturer med den svenska kulturen kopplas följande läroböcker; två läroböcker från 50-talet, en från 60-talet, en från 90-talet och en från 10-talet.

Till Ammerts historiemedvetande modell i kategorin att återge förändring och kontinuitet som handlade om att ge förståelse till händelser kopplas följande läroböcker; en lärobok från 50-talet, två från 60-talet, tre från 70-talet, tre från 80-talet, två från 90-talet, tre från 00-talet och två från 10-talet.

Vi ser att 16 av läroböckerna har koncentrerat sig mot att återge förändring och kontinuitet där de inte valt att jämföra Stalins tid med västvärlden. Sammanlagt har 5 läroböcker valt att göra en jämförelse mellan Stalin och västvärlden där två av dessa läroböcker var under 50-talet.

Jensens historieundervisningsteori har alla läroböcker kopplats mot den materiella historieundervisningen. Den materiella historieundervisningen hade två underkategorier, ett objektivet syfte och ett klassiskt syfte.

Till objektivet syfte som handlade om att texten skulle vara opartisk och värderingsfri kopplas följande läroböcker; en på 60-talet, två på 70-talet, tre på 80-talet, tre på 90-talet, tre på 00-talet och tre på 10-talet.

Till klassiskt syfte som handlade om att läroboken skulle stärka den nationella sammanhållningen kopplas följande läroböcker; tre på 50-talet, två på 60-talet och en på 70-talet.

Totalt sett är 15 läroböcker kopplade till att vara objektiva i sitt syfte och 6 läroböcker är kopplade till att vara klassiska i sitt syfte. Jag kan utifrån mina teorier konstatera att tre läroböcker från 50-talet, två från 60-talet och en på 70-talet är skrivna med en nationalistisk karaktär. Läroböcker från 70-talet och framåt är sedan objektiva i sitt syfte förutom en på 70-talet.

5.2 Vilken kontext tas Stalins utrensningar upp

50-talets läroböcker

Allmän historia för gymnasiet har med Stalin under kapitlet ”Mellankrigstiden” under avsnittet ”Östeuropa”.

Allmänna historien i berättelser har med Stalin under kapitlet ”Diktaturernas uppkomst” under avsnittet ”Ryssland under Lillfar Stalin”.

Medeltidens och nya tidens för gymnasiet har med Stalin under kapitlet ”Mellankrigstiden” under avsnittet ”Östeuropa”.

60-talets böcker

Allmän historia av Bäcklin har med Stalin under kapitlet ”Demokrati och diktatur 1920-1945” i avsnittet ”Den kommunistiska diktaturen i Sovjetunionen”.

Allmän historia av Söderlund & Seth har med Stalin under ”Mellankrigstiden” i avsnittet ”Östeuropa”.

Historia för gymnasiet har med Stalin under kapitlet ”Mellan två världskrig” i avsnittet ”Demokratier och diktaturer”.

70-talets böcker

Historia för 2-årig gymnasieskola del 2 har med Stalin under kapitlet ”Splittring och samarbete i Europa” i avsnittet ”Sovjetunionen under Stalin”.

Historia i centrum och periferi har med Stalin under kapitlet ”De två världskrigens epok” i avsnittet ”Sovjetunionen under Stalin”.

Två sekler A har med Stalin under kapitlet ”Totalitära stater” i avsnittet ”Sovjetunionen”.

80-talets böcker

Alla tiders historia har med Stalin under kapitlet ”Världskrigens tid” i avsnittet ”Statsdirigerad samhällsomvandling”.

Fortid till Nutid 2 har med Stalin under kapitlet ”Politiska idéer och praktisk politik” i avsnittet som nämns ”Efter Lenin”.

Historiens Huvudlinjer 3 har med Stalin under kapitlet ”Världskrigsepoken” i avsnittet ”Stalinepoken”.

90-talets böcker

Alla tiders historia A har med Stalin under kapitlet "Demokratier och diktaturer" i avsnittet "Kommunistisk diktatur i Sovjetunionen".

Människans vägar 2 har med Stalin under kapitlet "Från envælde till proletarietets diktatur" i avsnittet "Socialismen under Stalin".

Vägar till nuet har med Stalin under kapitlet "Världskrigens epok" under avsnittet "Omvälvningar i Ryssland".

00-talets böcker

Alla tiders historia Maxi har med Stalin under kapitlet "Mellankrigstiden" i avsnittet "Kommunistisk diktatur i Sovjetunionen".

Epos Tema har med Stalin under kapitlet "Folkmord" i avsnittet "Sovjetunionen"

Perspektiv på historien A har med Stalin under kapitlet "Från krig till krig" i avsnittet "Sovjet blir en stormakt".

10-talets böcker

Alla tiders historia 1b har med Stalin under kapitlet "Mellankrigstiden" under avsnittet "Stalins terror och folkmord"

Epos 1b har med Stalin under kapitlet "Demokrati eller diktatur? Europa och USA under mellankrigstiden" i avsnittet "Stalintiden"

Perspektiv på historien Plus har med Stalin under kapitlet "Från krig till krig" i avsnittet "Sovjet från Lenin till Stalin".

Sammanfattningsvis har följande läroböcker valt att beröra Stalin i kapitlen i benämning i likhet med krig; två på 50-talet, en på 60-talet, en på 70-talet, två på 80-talet, en på 90-talet, två på 00-talet och två på 10-talet, sammanlagt blir det 11 läroböcker.

Följande läroböcker har med Stalin i kapitlen i benämning som berör politik/politiska idéer; en på 50-talet, två på 60-talet, en på 70-talet, en på 80-talet, två på 90-talet och en på 10-talet, sammanlagt blir det 8 böcker.

Utöver det har en bok på 70-talet valt att benämna kapitlet ”Splittring och samarbete i Europa” och en bok på 00-talet har anmärkningsvärt valt att beröra Stalin under kapitlet ”Folkmord”.

Avsnittet om Stalin har berörts under flera olika namn. Följande läroböcker har valt att beröra Stalin i avsnittet med huvudsyfte på hans namn; en på 50-talet, två på 70-talet, en på 80-talet och två på 10-talet, sammanlagt blir det 6 läroböcker.

Följande läroböcker har valt att beröra Stalin i avsnitt som benämner något i likhet med politik i titeln; två på 60-talet, en på 80-talet, tre på 90-talet och en på 00-talet, sammanlagt blir det 7 läroböcker.

Följande läroböcker har valt att beröra Stalin i avsnitt med benämning på landets namn eller geografiska plats; två från 50-talet, en från 60-talet, en från 70-talet och två från 00-talet, sammanlagt blir det 6 läroböcker.

En bok på 80-talet benämner avsnittet ”Efter Lenin” och det mest anmärkningsvärda är att en bok på 10-talet benämner avsnittet med ”Stalins terror och folkmord”.

5.3 Likheter och skillnader mellan decennierna

Läromedlen i alla decennium ansåg att Stalin kom till makten genom att han lyckades utmanövrera eller likvidera sina motståndare. Under 70-talet lyftes det fram att Stalin hade partiet bakom sig när besluten om kollektiviseringen fattades, men att han själv måste bära det yttersta ansvaret för våldet och misstagen. Från 80-talet och framåt nämndes att Stalins största konkurrent Trotskij landsförvisades och att han mördades 1940 i México på order från Stalin. Under 80-talet skrevs det också att Lenin inte ansåg Stalin som lämplig efterträdare eftersom han ansåg Stalin som ”ohyfsad”.

Hur Stalin kom till makten har läroböcker från alla decennium eniga om. Det som skiljde läroböckerna åt var att från 80-talet och framåt beskrevs det specifikt att Stalins största konkurrent Trotskij mördades.

I alla decennium lyftes Stalins femårsplaner och kollektivisering upp. Vidare belyste böcker i alla decennium att kulakerna skulle likvideras som klass.

Under 50- och 60-talet nämndes inga siffror om hur många bönder som avrättades eller deporterades till arbetsläger. Under 70-talet nämndes att 3 miljoner bönder bara försvann. Under 80- och 90-talet rörde det sig om att hundratusentals sköts ihjäl och att 3 miljoner skickades till arbetsläger. Från 00- framåt framkom det att Stalin 1946 berättade för Storbritanniens premiärminister Winston Churchill att 10 miljoner människor dog till följd av kollektiviseringen.

Här visade det sig att det skiljde väldigt mycket i läroböckerna över tid. I de första två decennierna nämndes inga siffror om hur många som tros ha dött. I de sista två decennierna skrevs det att 10 miljoner människor fallit offer för kollektiviseringen.

Minst en lärobok under varje decennium behandlade Stalins övriga utrensningar förutom läroböckerna på 60-talet, där ingen nämnde något om det. Alla läroböcker som skrev om utrensningarna ansåg att partimedlemmar, officerare och opponenter till makten likviderades. Under 50-talets skrevs det att Stalin behöll partidisciplin och säkerställde sin egen makt genom att opponenter till makten likviderades. Under 70-talet nämnde en bok att de stora utrensningarna tros ha krävt 12 miljoner människors liv från alla samhällsgrupper. En annan bok skrev att 13 miljoner skickades till tvångsläger. Den tredje boken nämnde att mellan åren 1930-1953 beräknas 20 miljoner människor dött i svält eller avrättningar och att 8 miljoner människor i årsgenomsnitt varit i arbetsläger. Här såg vi ett tydligt exempel på hur mycket det kunde skilja sig i läroböcker under samma decennium. Under 80-talet skrevs det att 7-23 miljoner människor föll offer för Stalin terror. Under 90-talet skrevs det att 2-30 miljoner människor dog där de flesta av antalet dog under svält i arbetslägren. 00-talet skrev en bok att under 24 år passerade 18 miljoner människor genom lägersystemet. 4,5 miljoner av dem kom aldrig tillbaka. 32 miljoner tros varit offer till den sovjetiska terrorn. Under 00-talet och framåt lyftes det även fram att minoritetsfolkslagen krimtatarer, tjetjener och kalmucker deporterades till tvångsläger. Under 10-talet nämndes det både att 10 miljoner föll som offer och en annan bok nämnde att det rörde sig om miljontals människor.

Hur många som blev offer för Stalins utrensningar har i studien visat sig vara tämligen svårt att säga. Det har i undersökningen visat sig skilja väldigt mycket i antalet offer i läroböcker över tid och under samma decennium. Från 70-talet och framåt var i alla fall läroböcker eniga om att det rörde sig om miljontals offer, men specifikt hur många miljoner offer det handlade om skiljde det sig väldigt mycket om. Läroböcker tidigare än 70-talet presenterade ingen siffra om hur många som har fallit offer.

Hungersnöden på 1930-talet har läroböcker från alla decennium valt att beröra förutom böcker från 60-talet. Under 50-talet skrevs det att likvideringen av kulakerna gjorde att jordbruket gick tillbaka som mynnade ut i en stor hungersnöd i landet. Under 70-talet skrevs det att en missväxt 1932-1933 ledde till att 7 miljoner människor svält ihjäl, där de drabbade framförallt folk i jordbruksdistrikten. Från 80-talet och framåt skrevs det att Stalin valde att exportera stora delar av spannmålsproduktionen för att kunna få in pengar till industrin. Det ledde till att miljontals människor svält ihjäl. Under 80-talet nämndes de att miljontals svält ihjäl, 90-talet 7 miljoner och 00- och 10-talet skriver siffran 6 miljoner.

Här framkom en av de största skillnaderna i läroböckerna över tid. Under 50-talet skrevs det att hungersnöden bröt ut på grund av likvideringen av kulakerna. 70-talet förklarade händelsen att människorna dog på grund av en missväxt medan läroböcker från 80-talet och framåt skrev att hungersnöden bröt ut på grund av att Stalin exporterade spannmålsproduktionen.

Selanders studie kom fram till att läroboken är grunden för hur innehållet uppfattas och att läroboken dominerar i undervisningen.¹⁰⁶ I relation till det visar mina resultat att läroböckers beskrivningar kan skilja väldigt mycket över tid, men också att läroböcker under samma decennium har skiljt sig väldigt anmärkningsvärt mycket. Det leder till att beroende på vilken lärobok som väljs kan det i likhet med Selander skilja väldigt mycket om hur innehållet kommer att uppfattas.

Stalins terror har de flesta böckerna valt att ha med i kapitlena mellankrigstiden eller politik/politisk ideologi. Stalin har oftast benämnts i avsnitt som har något med hans namn att göra, politik/politisk ideologi eller landets namn/geografiska plats. Den mest kontroversiella skillnaden var att en lärobok på 00-talet och en på 10-talet haft med ordet folkmord i kapitlet eller avsnittets titelnamn.

Läroböckerna under 50- och 60 talets valde att jämföra den metod som Sovjetunionen använt sig av gentemot motsvarande förändringar i västvärlden. Texten tenderade där att vinkla Sovjetunionen som något fasansfullt och västvärlden som ett föredöme. En lärobok under 70 talet valde att lyfta fram att femårsplanerna bedömdes i västvärlden som orealistiska och de redovisade resultaten betraktades som misstro, som propaganda. Under 90- och 10-talet såg vi istället en förändring om hur de jämförde Sovjetunionens tid med västvärldens. Där läroböckerna lyfte fram att många i västvärlden ansåg den ekonomiska utvecklingen i

---

¹⁰⁶ Selander, Staffan, *Lärobokskunskap: pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*, Studentlitteratur, Lund, 1988, s.19,22-23.

Sovjetunionen bevisade det socialistiska systemet överlägsenhet i jämförelse med det kapitalistiska.

Holmén studie som undersökte bland annat hur Sveriges utrikespolitik påverkade läroböcker i frågan om hur supermakterna USA och Sovjetunionen skildrades i läroböckerna under kalla kriget. Han studie visade att läroböcker i historia var pålitliga under denna tid. Jag kan med mina resultat i handen till viss del hålla med Holmén.¹⁰⁷ Resultaten i min studie tyder på att läroböcker från 50- och 60 talet tenderade att skildra en negativ bild om Stalin och kommunismen genom jämförandet av den hemska tiden under Stalin mot hur bra vi har haft det i västvärlden.

Min undersökning stämmer till viss del överens med Andolfs påstående att läroböckers på senare tid har undvikit egna tankar och värderingar.¹⁰⁸ Min studie visade som tidigare nämnt att läroböcker från 50- och 60-talet tenderade att inte vara objektiva och värderingsfria i sina texter. Läroböcker från 70-talet och framåt har sedan mera visat sig vara objektiva förutom en bok på 70-talet.

Resultatet av min undersökning är också överens med Alexander, Svensson och Viktor Almqvist undersökning ”Stalin i läromedlen- En undersökning av hur Stalin, kommunismen terrorn behandlades i läromedlen i historia för gymnasiet mellan åren 2009-2012” att läroböckerna innehåller förenklingar av både framställning och förklaringar till terrorn. Vidare har läroböcker också svårt att hålla isär terrorn, politiken och ideologin.¹⁰⁹

Apropå det som nämnts är jag därför enig med Långströms studie att vi ska ha ett kritiskt förhållningssätt till läroboken eftersom läroboken är påverkade från olika håll.¹¹⁰ Det har även getts olika förklaringar som leder det till att elever får olika bilder om vad som har hänt beroende på vilken lärobok de väljer.

Det visade sig att upplagor eller läroböcker av samma författare inte ändrats mycket över tid. De flesta böckerna har oftast kopierat innehåller rakt av eller endast korrigerat texten ytterst lite. Den mest förvånande förändring var att i *Alla tiders historia Maxi* på 00-talet, där det lyftes det fram att Stalin sa till Churchill att 10 miljoner människor dött till följd av

---

¹⁰⁷ Holmén, s 337-344

¹⁰⁸ Andolf, s.280, 292, 294

¹⁰⁹ Alexander, Svensson & Viktor, Almqvist, ”Stalin i läromedlen- En undersökning av hur Stalin, kommunismen, terrorn behandlades i läromedlen i historia för gymnasiet mellan åren 2009-2012” Göteborgs Universitet, 2014

¹¹⁰ Långström, s 10-11

kollektiviseringen. Detta hade inte nämnts under de två tidigare upplagorna av *Alla tiders historia*.

Långströms studier visar att historieböcker skrivna av lärare säljs mycket bättre än läroböcker skrivna av forskare, eftersom lärare skriver på ett enklare sätt. Vidare i Långströms studie lyfts det fram att forskare som skriver läroböcker i historia har i större utsträckning inkluderat nya resultat i sina läroböcker och gett en mer mångfacetterad bild av historien.¹¹¹ Det kan vi se även i min studie där endast en liten förändring av nya upplagor och läroböcker med samma författare. Efter det Långström nämnt kan vi då tänka oss att de läroböcker som jag undersökt är till mesta dels skrivna av lärare i historia eftersom läroböckerna inte har förändrats särskilt mycket.

Utifrån Ammerts historiemedvetande modell konstaterades att 5 läroböcker har jämfört det som skedde under Stalins tid med västvärlden och att de övriga 16 läroböckerna har koncentrerat sig på att återge förändring och kontinuitet. Med utgångspunkt i Jensens historieundervisnings teori är 15 läroböcker objektiva i sitt syfte och 6 läroböcker är klassiska i sitt syfte. Med hjälp av mina teoretiska utgångspunkter kan jag konstatera att tre läroböcker från 50-talet, två från 60-talet och en på 70 talet är skrivna med en nationalistisk karaktär. Läroböcker från 70-talet och framåt är sedan objektiva i sitt syfte förutom en på 70-talet.

---

¹¹¹ Långström, s 235-238

6. Slutsatser

Det övergripande syftet med denna uppsats var att undersöka om det har skett en förändring av förklaringarna och förloppsbeskrivningarna till Stalins terror i läromedlen över tid. Vidare syftade studien till att undersöka vilken kontext som Stalin tas upp i. Resultatet ville jag sedan sätta in i de teoretiska utgångspunkterna och även jämföra det med tidigare forskning.

Utifrån studiens teoretiska utgångspunkter har det visat sig att läroboken sedan 80-talet varit objektiva till skillnad mot tidigare då läroboken hade inslag av att vara av nationalistisk karaktär. Trots att läroboken idag är objektiv anser jag att vi fortfarande måste vara kritiska till läroboken. Detta för att min undersökning har visat att det kan skilja sig en hel del i förklaringarna mellan läroböcker över tid men även läroböcker under samma decennium. I den tidigare forskningen förklarades att läroboken idag dominerar undervisningen i historia.¹¹² Att läroboken dominerar undervisningen leder till att elever kan få olika uppfattningar om vad det är som skett beroende på vilken lärobok det är som används. Därför riktar jag nu ett varningens finger till de lärare som undervisar i historia att läroböcker i historia har i beskrivningarna om Stalin visat sig vila på svag forskningsgrund. Eftersom det i studien har visat sig att det inte finns något entydigt svar om vad det är som har hänt.

Utifrån min undersökning kan vi konstatera att 1930-talets utrensningar är kända sedan 1950-talet. Vad som har stått eller inte har stått i läroböckerna har att göra med vad läroboksförfattarna har velat eller vågat skriva och möjligen har det att göra med vad de har känt till.

De mest anmärkningsvärda skillnaderna över tid är antalet offer till Stalins terror, beskrivningarna om varför hungersnöden bröt ut och att kapitel/avsnitt benämningen har under de sista två decennierna haft med folkmord i titeln.

Idag vet vi mer om vad som skedde under Stalins tid än tidigare, eftersom ju längre tid det går desto mer information har hunnits med att bearbetats och över tid brukar även nya källor tillkomma. I inledningen motiverade jag att det vore intressant att undersöka detta ämne, eftersom Ryssland idag är ett mer öppet land än vad de varit tidigare. De öppnare Ryssland kunde enligt min hypotes leda till att vi skulle veta vet mer om Stalins tid idag än tidigare, vilket visade sig stämma. Att vi har börjat titulera Stalins tid med folkmord kan enligt min uppfattning ha och göra med att vi har tillräckligt med belägg för att idag kunna påstå det.

---

¹¹² Ammert, s 26, 30

Bevisen är så många att vi inte längre kan blunda för det som har hänt och bevisen är så många tiden under Stalin nu har börjat kategoriserats som folkmord.

Vidare i bakgrunden nämnde Karlsson och Schoenhals att det inte är kommunismen som ideologi som utför ett terrorbrott. I stället är det individer, kollektiv och statsmakter som kallat sig för kommunister och utfört brott i kommunismens namn.¹¹³ Att ha med denna aspekt har ingen av de undersökta läroböckerna valt att göra. Istället har läroböcker istället haft svårt att hålla isär terrorn, politiken och ideologin. Det har lett till att ideologin kommunism uppfattas som något fruktansvärt på grund av att Stalin utförde ett fruktansvärt terrorbrott i ”kommunismens namn”.

Vidare forskning inom läromedlen bör fortsättas göra i syfte att se om läromedlen inkluderat nya resultat över tid. Det bör också ske vidare forskning om hur läroböcker under samma tid skiljer sig i beskrivningarna inom samma område, eftersom mina resultat har visat att läromedlen under samma decennium har i bland visat sig skilja väldigt mycket i beskrivningarna. Det vore därför intressant att följa upp detta inom fler områden för att se om liknande iakttagelse kan göra.

---

¹¹³ Karlsson & Schoenhals, s 5

7. Käll- och litteraturförteckning

7.1 Källor

Almgren, Hans, Bergström, Börje & Löwgren, Arne, *Alla tiders historia. Ib*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2011

Almgren, Hans, Löwgren, Arne & Bergström, Börje, *Alla tiders historia Maxi*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2002

Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans, *Alla tiders historia: A : grundbok för gymnasiets A-kurs*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 1996

Bergström, Börje, Almgren, Hans & Löwgren, Arne, *Alla tiders historia. Grundbok i historia för gymnasieskolans ekonomiska, naturvetenskapliga, tekniska och sociala linjer*, 2. uppl., LiberLäromedel, Stockholm, 1985

Brolin, Per-Erik, Holmberg, Åke & Dannert, Leif, *Historiens huvudlinjer: historia för gymnasieskolan. 3, ENT. Grundbok med studieuppgifter*, 1. uppl., Almqvist & Wiksell läromedel, Stockholm, 1984

Bäcklin, Martin (red.), *Allmän historia för gymnasiet*, 5. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1961

Carlsson, Kjell-Åke (red.), *Historia för 2-årig gymnasieskola. D. 2 / Kjell-Åke Carlsson, Sven Tägil och Göran Graninger (red.)*, 2. uppl., Esselte studium (Uniskol), Lund, 1979

Estlander, Bernhard, Ander, Gunnar & Löfqvist, Karl-Erik, *Allmänna historien i berättelser. D. 4, Tiden 1870-1955*, Sv. bokförl. (Norstedt), Stockholm, 1956

Graninger, Göran & Tägil, Sven (red.), *Historia i centrum och periferi. D. 3, Tiden efter 1914*, Esselte studium (Uniskol), Lund, 1977

Graninger, Göran, Tägil, Sven & Carlsson, Kjell-Åke (red.), *Vägar till nuet: från forntiden till våra dagar : historia för gymnasieskolan*, [Ny utg.], Almqvist & Wiksell läromedel, Solna, 1990

Hildingson, Lars (red.), *Två Sekler: lärobok i historia för gymnasieskolan. Åk. 2-3, Lärobok. A, Natur och Kultur*, Stockholm, 1972

Kumlien, Kjell, Lindberg, Folke & Tham, Wilhelm, *Historia för gymnasiet*, Sv. bokförl. (Norstedt), Stockholm, 1963

Människans vägar. 2, Sverige från 1809 och allmän historia från imperialismen till våra dagar, 1. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1994

Nyström, Hans & Nyström, Örjan, *Perspektiv på historien A*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2001

Nyström, Hans, *Perspektiv på historien. Plus / Hans Nyström, Lars Nyström, Örjan Nyström*, 1. uppl, Gleerups, Malmö, 2011

Samuelson, Sven, *Forntid till nutid: historia för gymnasieskolan. 2, Natur och kultur*, Stockholm, 1983

Sandberg, Robert, Björkman, Jenny & Molin, Karl, *Epos Tema. [A], [Historia]*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009

Sandberg, Robert, *Epos: [historia]. 1b*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2012

Söderlund, Ernst & Seth, Ivar, *Allmän historia för gymnasiet*, Svenska bokförlaget (Bonnier), Stockholm, 1956

Söderlund, Ernst & Seth, Ivar, *Allmän historia för gymnasiet*, 2. uppl., Svenska bokförlaget (Bonnier), Stockholm, 1962

Söderlund, Ernst, Johannesson, Gösta & Seth, Ivar, *Medeltidens och nya tidens historia för gymnasiet.*, Sv bokförl., Stockholm, 1958

7.2 Litteratur

Adams, Simon & Hart-Davis, Adam, *Världshistorien: mänskligheten genom tiderna : rikt illustrerad med över 2000 bilder*, Tukan, Askim, 2011

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj, *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, 2., [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2008

Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011

- Ammert, ”Finns då (och) nu (och) sedan?”, i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2., [uppdaterade och bearbetade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009
- Ammert, Niklas ”Om läroböcker och studiet av dem”, Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011
- Andolf, Göran, *Historien på gymnasiet: undervisning och läroböcker 1820-1965*, Esselte Studium, Diss. Uppsala : Univ., Stockholm, 1972
- Bryman, Alan, *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*, Studentlitteratur, Lund, 1997
- Englund, Peter, *Brev från nollpunkten: historiska essäer*, Atlantis, Stockholm, 1996
- Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009
- Holmén, Janne Sven-Åke, *Den politiska läroboken: bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under kalla kriget = Political textbooks : the depiction of the USA and the Soviet Union in Norwegian, Swedish, and Finnish schoolbooks during the cold war*, Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2006, Uppsala, 2006
- Karlsson, Klas-Göran ”Läroboken och makten – ett nära förhållande, Ammert, Niklas (red.), *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011
- Karlsson, Klas-Göran & Schoenhals, Michael, *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer: forskningsöversikt*, Forum för levande historia, Stockholm, 2008
- Kjeldstadli, Knut, *Det förflutna är inte vad det en gång var*, Studentlitteratur, Lund, 1998
- Långström, Sture, *Författarröst och lärobokstradition: en historiedidaktisk studie = The textbook tradition and the voice of the author : a study in history and didactics*, Univ., Diss. Umeå : Umeå universitet, 1997
- Selander, Staffan, *Lärobokskunskap: pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*, Studentlitteratur, Lund, 1988

Sødring Jensen, Sven, *Historieundervisningsteori*, Christian Ejlers' Forlag, København

7.3 Övrig litteratur

Regeringen, Sveriges förbindelser med Ryssland, (2015-02-04)

<http://www.regeringen.se/sb/d/5472/a/43790>